

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЮДЖЕТНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ»

Студента 2 курсу, 2м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа
та страхування»
спеціалізації «Державні та муніципальні фінанси»

Соломіна
Юрія Сергійовича

Науковий керівник
д.е.н., професор

Макогон
Валентина Дмитрівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон
Валентина Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов
Ігор Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	
1.1. Зміст та джерела фінансування дефіциту бюджету	6
1.2. Зарубіжний досвід використання державного дефіциту у системі бюджетного регулювання	12
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ	
2.1. Специфіка формування дефіциту бюджету в Україні	19
2.2. Внутрішні та зовнішні джерела фінансування бюджетного дефіциту	27
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ В УКРАЇНІ	
3.1. Проблеми дефіцитного фінансування бюджету	35
3.2. Шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету	46
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. З входженням світової економіки в нову фазу свого розвитку та глобальною інтеграцією національних економік роль державних фінансів зростає. Поряд із позитивними зрушеннями, що пов'язані з цими процесами, національні економіки стають дедалі більш залежними від перепадів світової кон'юнктури, що дестабілізують економічне життя країни. Завданням держави є нівелювання недоліків ринкового механізму.

В Україні ефективне використання дефіциту бюджету як інструменту макроекономічного регулювання ускладнюється недостатньо розвинутим ринком державних цінних паперів, високою залежністю вітчизняної економіки від зовнішньої кон'юнктури, недосконалістю правової бази.

Теоретичні й практичні проблеми впливу дефіциту бюджету та джерел його фінансування на економічний розвиток досліджували такі відомі зарубіжні вчені, як Р. Барро, Р. Дорнбуш, М. Кейнс, Р.А. Масгрейв, Дж. Ст. Міль, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. Стігліц, Б. М. Фрідман, Д. Харрод, Дж. Р. Хікс та багато інших.

Серед вітчизняних дослідників окреслених проблем варто відзначити О. Василика, Г. Кучер, І. Лютого, В. Опаріна, І. Чугунова, В. Федосова, та багатьох інших. У їхніх працях розглядаються теоретичні й практичні питання формування та фінансування дефіциту бюджету, аналізуються його наслідки.

Водночас в управлінні дефіцитом бюджету існують аспекти, розкриття яких потребує подальших досліджень. Це підходи до визначення сутності дефіциту бюджету, виявлення шляхів нівелювання високої залежності вітчизняної економіки від зовнішньої кон'юнктури на сировинних ринках, необхідність фінансування високих рівнів циклічного дефіциту бюджету, відсутність можливості здійснювати зовнішні запозичення за прийнятними умовами на фінансування дефіциту бюджету в умовах фінансової кризи тощо.

Метою роботи є вдосконалення теоретико-методологічних підходів до механізму формування й фінансування дефіциту бюджету в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретичні підходи до виявлення економічної сутності дефіциту бюджету й джерел його фінансування;
- провести структурний аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету;
- дослідити місце державного дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах;
- дослідити необхідність використання та наслідки формування дефіциту бюджету в різних економічних умовах у контексті існуючих теоретичних концепцій;
- виявити роль внутрішніх запозичень для фінансування дефіциту бюджету в умовах нестабільності фінансових ринків;
- розкрити проблеми дефіцитного фінансування бюджету;
- визначити шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету.

Об'єктом дослідження є дефіцит Державного бюджету України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні використання бюджетного дефіциту як інструменту макроекономічного регулювання.

Методи дослідження. Структурний і системний методи використано при дослідженні економічної сутності дефіциту бюджету, джерел його фінансування. За допомогою порівняльного та факторного методів визначено місце державного дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування удосконалено управління бюджетним дефіцитом в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентували планування та фінансування дефіциту бюджету, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення роботи.

У першому розділі досліджено теоретичні засади формування та фінансування дефіциту державного бюджету. Узагальнено теоретичні підходи до виявлення економічної сутності дефіциту бюджету й джерел його фінансування. Проведено структурний аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету. Обґрунтовано місце державного дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах.

У другому розділі розкрито формування та фінансування дефіциту державного бюджету в Україні. Досліджено необхідність використання та наслідки формування дефіциту бюджету в різних економічних умовах у контексті існуючих теоретичних концепцій. Виявлено роль внутрішніх запозичень для фінансування дефіциту бюджету в умовах нестабільності фінансових ринків.

У третьому розділі визначено шляхи удосконалення управління бюджетним дефіцитом в Україні. Розкрито проблеми дефіцитного фінансування бюджету. Визначено шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету.

У висновках роботи наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Зміст та джерела фінансування дефіциту бюджету

Із ускладненням фінансового механізму та збільшенням його ролі у процесі суспільного відтворення, здійснення державою спектру заходів, які властиві лише їй з метою коригування дії ринкового механізму виявилось недостатнім. Обмежуючись лише цими функціями, держава звужує не тільки кількість інструментів впливу, а й сам об'єкт, що є базою перерозподілу.

Збільшення ролі фінансових ринків у процесі суспільного відтворення може негативно впливати на економічне життя країни. Це пов'язано із недосконалістю ринкового механізму, що лежить в основі функціонування фінансових ринків. Недосконалість функціонування внутрішнього фінансового ринку полягає у тому, що він не завжди сприяє створенню та ефективному перерозподілу внутрішніх заощаджень. Як наслідок, цих заощаджень може виявитись недостатньо для забезпечення економічного зростання, вони можуть зберігатися в неорганізованій формі, обмежуючи пропозицію фінансових ресурсів, спрямовуватись на цілі, що не забезпечують економічного зростання у довгостроковому періоді, або перетікати за кордон. Це обмежує зростання внутрішнього попиту, погіршує його структуру і, як наслідок, економічне зростання загалом.

Існує два основних підходи до визначення дефіциту бюджету. Згідно першого підходу, що використовується у вітчизняному законодавстві та у працях вітчизняних науковців, дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами. Згідно Бюджетного кодексу України дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [4, с. 34].

У Василика О.Д. знаходимо: “Бюджетний дефіцит – це перевищення витраток бюджету над його доходами. Це показник негативних явищ в економіці, що зумовлюють інфляцію грошової одиниці” [5, с.169].

Загородній А.Г. та Вознюк Г.Л. також визначають бюджетний дефіцит як перевищення витраткової частини державного бюджету над дохідною, зазначаючи, що він є однією з основних причин розвитку інфляції [7, с.213].

Пасічник Ю.В. зазначає, що “дефіцит бюджету відображає співвідношення між доходами і витратками бюджету з перевищенням витраток. ... є наслідком певного стану економічних відносин, які виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання фінансових ресурсів понад їх наявну величину” [22, с. 406].

Опарін В.М. [76, с. 127], також вважає, що дефіцит бюджету “... це перевищення витраток над постійними доходами”.

Із цих визначень важко визначити сутність дефіциту за умов відсутності деталізації структури надходжень, що є доходами бюджету. Тому Базилевич В.Д. та Баластрик Л.О. конкретизують визначення дефіциту бюджету в частині доходів бюджету. Вони зазначають: “при дефіцитному бюджеті витрати перевищують постійні доходи бюджету, тобто податки і податкові надходження”, обмежуючи доходи бюджету податковими надходженнями.

У зарубіжних науковців теж знаходимо подібні визначення дефіциту бюджету. Зокрема Макконелл та Брю, а також Семюельсон Нордгауз визначають бюджетний дефіцит як суму, на яку витрати уряду перевищують його доходи.

Водночас, значно більше ніж уваги приділяється визначенню дефіциту бюджету з точки зору взаємовідносин держави з учасниками фінансового ринку та видів фінансових ресурсів, що залучаються державою. Дефіцит бюджету в даному випадку розглядається як підсумок операцій держави з фінансовими активами та зобов'язаннями.

Зокрема у ґрунтовному дослідженні цієї проблематики Блеєр М., Танзі В. та Тейєро М. стверджують, що “дефіцит бюджету – це обсяг додаткових

ресурсів, які уряд залучає понад традиційні доходи з приватного сектору або з зовнішніх джерел, щоб профінансувати свої операції”

Ще однією особливістю розрахунків дефіциту є визначення рівнів на яких вони визначаються. Адже, крім СЗДУ на рівні якого найчастіше і судять про фінансову позицію держави, існують і інші: по-перше, в розрізі самого СЗДУ (центрального уряду, зведений бюджет), по-друге, на рівні всього державного (суспільного) сектору, який включає підконтрольні державі інші фінансові та не фінансові установи, що працюють на ринкових засадах (рис. 1.1.1).

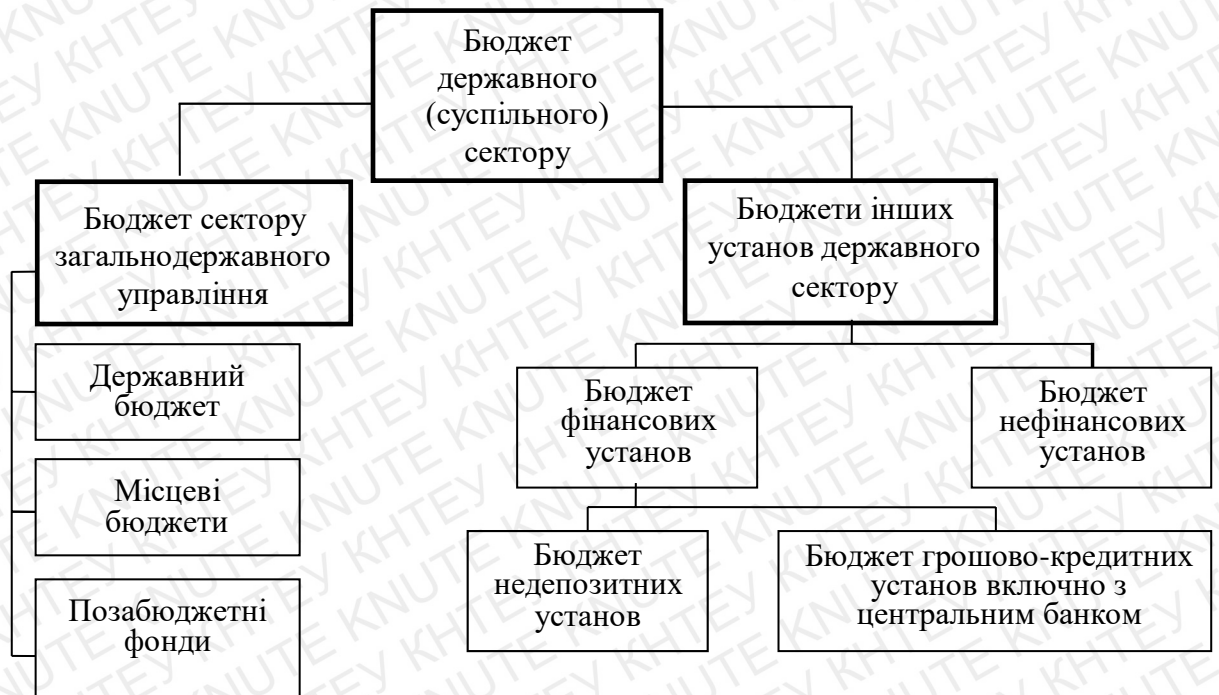

Рис. 1.1.1 Бюджет державного (суспільного) сектора

Діяльність інститутів, що перебувають у державній власності значним чином впливає на кінцевий підсумок діяльності сектора загальнодержавного управління, а тому окремий розгляд фінансової позиції лише уряду не дає повної картини потенційних загроз, штучно обмежуючи аналіз наслідків та впливу урядової політики. Про необхідність розгляду дефіциту бюджету державного (суспільного) сектора свідчить умовність розподілу між ланками сектора загальнодержавного управління та деякими державними підприємствами. Існує два канали взаємозв'язку між бюджетом та кошторисними планами позабюджетних інститутів. Перший канал – це здійснення державними фінансовими установами та підприємствами

квазіфіскальних функцій, що їм не властиві: надання соціально важливих товарів і послуг, нижче їх собівартості; створення робочих місць, вище комерційно виправданого рівня; утримання на балансі та фінансування об'єктів соціальної інфраструктури; закупівля у інших підприємств товарів робіт та послуг за ціною вище чи нижче ринкової і т.д.

Іншим інститутом державного сектора, на який часто покладаються фіскальні функції, є центральний банк. В рамках виконання своїх функцій щодо забезпечення фінансової стабільності центральний банк може виконувати і фіскальні завдання щодо збору податків, чи надання субсидій: проведення валютно-обмінних операцій за різними курсами залежно від статусу клієнта; зобов'язання експортерів щодо продажу частини валютних надходжень від експорту за встановленим курсом; гарантії незмінності валютного курсу; різноманітні перешкоди щодо вивозу капіталу чи здійснення імпорту шляхом встановлення додаткової плати і т.д.

Другий канал взаємозв'язку між сальдо зведеного бюджету і фінансовим станом державних позабюджетних інститутів – це затвердження урядом кошторисного плану цих установ. Визначаючи рівень податкових платежів до бюджету, уряд може впливати на зміну доходів бюджету, а отже на рівень дефіциту. Позабюджетні установи, щоб виконати делеговані їм (але не підкріплені ресурсами) квазіфіскальні функції, та затвержені урядом відрахування до бюджету (які призводять до збиткової діяльності) можуть здійснювати запозичення або реалізовувати частину своїх реальних активів. Запозичення та надходження від продажу активів не будуть відображатися в бюджеті, а тому рішення про їх здійснення прийняти легше. Крім того такі маніпуляції уряду важче піддаються контролю з боку громадськості, а отже не зачіпають репутації влади. Тому для вирішення проблеми приховування дефіцитів бюджету доцільно враховувати узагальнене сальдо діяльності всього державного сектора.

Залежно від методології фіксації змін у вартості активів та зобов'язань виділяють касовий дефіцит бюджету та дефіцит згідно методу нарахувань.

Згідно касового методу операції реєструються в момент руху коштів, а не виникнення зобов'язань, як це відбувається при застосуванні методу нарахувань (рис. 1.1.2).

В країнах, статистика державних фінансів яких, перебуває на недостатньо високому рівні, в ролі традиційного дефіциту бюджету визначення сальдо здійснюється за касовим методом. Він є простішим в розрахунку, однак є більш інерційним і не відображає повною мірою характеру змін фіскальної політики уряду. Також не всі операції уряду фіксуються за допомогою касового методу, наприклад амортизація основного капіталу, заборгованість із заробітної плати або за поставлені іншими секторами товари і послуги [4, с. 15], авансові податкові платежі і т.п. Сальдо бюджету розраховане за касовим методом у СДФ має назву “дефіцит / профіцит готівкових коштів” [19, с. 159]. Цей показник визначає грошовий потік, що виникає внаслідок здійснення поточних операцій уряду та операцій з нефінансовими активами. За змістом, він подібний до загального показника дефіциту / профіциту, що наводився у методології GFMS 1986, за винятком того, що не враховує операції надання кредитів з бюджету та їх повернення. Він використовується з метою більш адекватного управління обсягом ліквідності і визначає обсяг коштів уряду, який необхідно залучити / розмістити на фінансовому ринку.

Натомість метод нарахувань дозволяє більш чітко відслідковувати тенденції щодо зростання державного боргу, оскільки надає змогу відслідковувати операції в момент виникнення зобов'язань, а не в момент руху коштів.

Окрім усіх вищезазначених балансових статей, які застосовуються різними системами обліку для оцінки фінансового стану уряду, існують інші види сальдо бюджету, які покликані забезпечити додаткові, аналітичні запити щодо спрямованості бюджетно-податкової політики уряду та його фінансового становища:

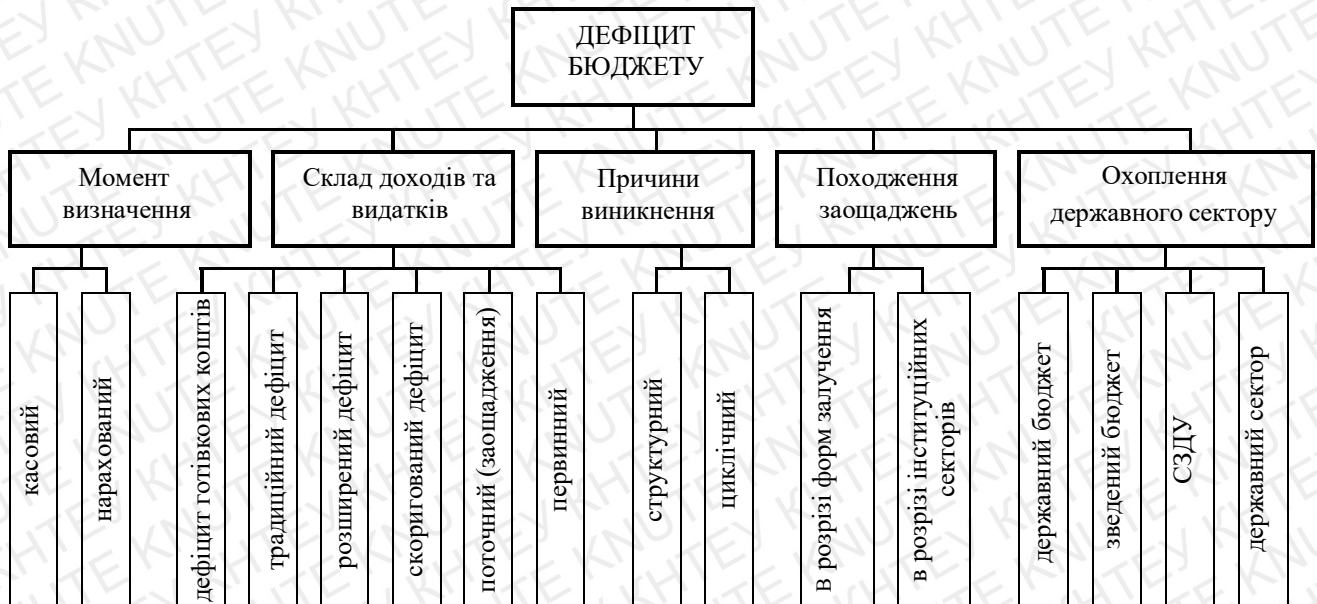

Рис. 1.1.2. Класифікація основних видів дефіциту бюджету

Циклічний та структурний дефіцит бюджету. Розгляд дефіцитів бюджету в контексті фаз економічного росту, призвели до розподілу дефіцитів на види залежно від чинників, що їх зумовлювали. Так дефіцит бюджету, який відображає перевищення видатків бюджету над його доходами внаслідок дії дискреційних заходів вважається структурним. Різниця між фактично спостережуваним дефіцитом і структурним дефіцитом є показником циклічного дефіциту бюджету. Його виникнення зумовлене дією автоматичних стабілізаторів законодавчо вмонтованих у бюджетно-податкове законодавство. Чим вища частка еластичних податків у структурі доходів бюджету, і чим більші розміри допомоги з безробіття та рівень інших соціальних стандартів, тим більшими є коливання циклічного сальдо бюджету.

Тобто двома ключовими характеристиками будь – якого джерела фінансування, які визначають його суть та наслідки, є умови на яких залучаються ці ресурси (форми залучення) та інституційні сектори, чиї фінансові заощадження акумулюються на ці цілі. Формами залучення коштів на фінансування дефіциту бюджету є: запозичення шляхом випуску боргових цінних паперів або залучення кредитів; приватизаційні надходження; використання залишку коштів сформованих у попередніх бюджетних періодах. З точки зору дослідження наслідків фінансування дефіциту бюджету в розрізі

інституційних секторів, найбільш значимим є такий розподіл джерел: зовнішні джерела (нерезиденти), внутрішні джерела (резиденти крім центрального банку) та емісійні джерела (центральный банк).

1.2. Зарубіжний досвід використання державного дефіциту у системі бюджетного регулювання

В останні роки у більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 % до 15 % ВВП при середньосвітовій його величині 4,5 %. Прийнято вважати, що коли дефіцит державного бюджету не перевищує 5 % ВВП країни, то він допустимий, інакше - призводить до різкого зниження інвестиційної активності та переростає надалі в різні форми кризових явищ. Щорічні бюджетні дефіцити, накопичуючись, утворюють державний борг.

Так, при Дж. Буші молодшому дефіцит бюджету США побив рекорд 1992 р. (290,4 млрд дол. при Дж. Буші батькові) і склав у 2003 р. 374 млрд дол. Якщо діюча політика буде зберігатися, то він може досягти у 2005 р. більше 500 млрд дол., а це вже 6 % ВВП. Хоча в роки правління Б. Клінтона ключовими факторами, що впливали на бюджетні видатки в США, були сприятливі економічні умови, високі доходи уряду, а також бажання законодавців домогтися профіциту бюджету. У 1999 р. перевищення доходів над видатками становило 69 млрд дол., у 2001 р. — 236 млрд дол., за прогнозами адміністрації Б. Клінтона, до 2009 р. профіцит міг скласти 500 млрд дол.

Нині часи змінилися: видатки, пов'язані з війною та тероризмом тільки зростають; чимала також заборгованість урядів штатів і місцевих органів влади. Таким чином, основним питанням стану фінансів у США продовжує залишатися рівень накопиченої заборгованості, за якою федеральний уряд США та уряди штатів і муніципалітетів виплачують щорічно великі платежі.

Дефіцит федерального бюджету США в серпні 2012 р. підвищився і склав 190,53 млрд дол. проти 134,14 млрд дол. в серпні 2011 р. Про це повідомляє Міністерство фінансів США.

Аналітики прогнозували, що дефіцит бюджету США в серпні складе 160 млрд дол. Державні витрати в серпні 2012 р. виросли до 369,39 млрд дол. в порівнянні з аналогічним періодом роком раніше, коли цей показник дорівнював 303,39 млрд дол. Надходження до бюджету, в основному з податків, склали 178,86 млрд дол. в серпні 2012 р. проти 169,25 млрд дол. роком раніше.

Варто відзначити, що дефіцит федерального бюджету США в липні 2012 р. зменшився і склав 69,6 млрд дол. проти 129,4 млрд дол. в липні 2011 р. Державні витрати в липні 2012 р. скоротилися до 254,2 млрд дол. в порівнянні з аналогічним періодом роком раніше, коли цей показник дорівнював 288,4 млрд дол. Надходження до бюджету, в основному з податків, склали 184,6 млрд дол. в липні 2012 р. проти 159,1 млрд дол. роком раніше. Місяцем раніше, в червні 2012 р., дефіцит бюджету США склав 59,74 млрд дол.

Варто відзначити, що в кінці серпня ц.р. виконавчий директор рейтингового агентства Fitch Девід Райлі заявив, що агентство може знизити кредитний рейтинг США, якщо не буде скорочено дефіцит бюджету до І півріччя 2013 р. За його словами, основна проблема, яка загрожує США в кінці 2012 р., - вибір між підвищенням податків і скороченням витрат, що негативним чином позначиться на економічному зростанні, або введення тимчасового мораторію на підвищення податків і скорочення витрат державного бюджету. В останньому випадку зростає ймовірність повторення європейської боргової кризи в США. В даний час Конгрес знаходиться в центрі інтенсивного суперництва демократів і республіканців, що серйозно ускладнює досягнення компромісу. Ситуація ускладнюється проведення 6 листопада президентське виборів. Відзначимо, в липні ц.р. міжнародне рейтингове агентство Fitch підтвердило право США користуватися вищим кредитним рейтингом AAA, знизивши кредитну оцінку країни до "негативної". Зниження очікувань від американської економіки з імовірністю не менше 50% спричинить падіння самого рейтингу в найближчі два роки, попереджали експерти. Песимістична оцінка була викликана, зокрема, нездатністю адміністрації

Барак Обама знайти компроміс з республіканською опозицією з питання про заходи щодо зниження бюджетного дефіциту [49].

Раніше, у червні 2012 року S&P підтвердило кредитний рейтинг США на рівні AA +/A-1 + з негативним прогнозом. Аналітики S&P вважають, що економіка США все ще стоїть перед значними труднощами. Ризик повернення до рецесії агентство оцінює в 20%. Нагадаємо, що влітку 2011 р. тривалі переговори про підвищення ліміту держборгу поставили США на межу технічного дефолту. Вважається, що політична криза стала одним з факторів, через які рейтингове агентство Standard&Poor's позбавило США вищого кредитного рейтингу. Падіння показника, що сталося вперше в американській історії, спровокувало депресію на світових ринках і шквал критики на адресу Обама.

Варто також відзначити, що комітет конгресу США повинен був представити стратегію скорочення бюджетного дефіциту щонайменше на 1,2 трлн дол не пізніше 23 листопада 2011 р. В разі невдачі з 2013 р. вступають в силу автоматичні скорочення витрат на аналогічну суму відповідно до серпневими домовленостями в конгресі.

Президент США Барак Обама обіцяє накладати вето на будь-яку спробу скасувати секвестр бюджету 2013 р., тобто автоматичні скорочення бюджетних витрат, передбачені в разі невдачі спеціального міжпартійного комітету конгресу США.

Рішення про створення комітету для вирішення проблеми держборгу було прийнято 2 серпня 2011 р., коли конгрес США після довгих дебатів і суперечок між демократами і республіканцями підвищив законодавчо встановлену межу держборгу. Тим самим держава уникла дефолту за державними облігаціями.

Післякризовий період розвитку країн Європи характеризується високим рівнем невизначеності. Незважаючи на позитивні зрушення наприкінці 2009 - початку 2010 року загроза погіршення економічних показників у більшості країн Європи, в тому числі Євросоюзу, мають високий рівень імовірності. Продовжує загострюватися ситуація у Греції, певні труднощі зазнають такі країни як Португалія, Іспанія, Ірландія і в меншій мірі Італія через свою слабку

фінансову позицію [77]. Подолати усі ці труднощі країнам самостійно буде достатньо важко, тому за цих умов зростає значимість європейського зближення країн, збільшується роль Євросоюзу у пошуку антикризових заходів.

Внаслідок світової фінансово-економічної кризи суттєво ослабла євровалюта, багато фахівців з міжнародної економіки наголошують на наявності кризи євро, курс євро відносно долару в останні часи має стійку тенденцію падіння. Все це зумовлює необхідність систематичних досліджень й виявлення об'єктивних причин.

Ще одним з негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи є суттєва фінансова заборгованість країн Євросоюзу, яка суттєво збільшує їх фінансову безпеку, що робить даний напрямок дослідження не тільки актуальним, а й у край необхідним.

Одним з найбільших міжнародних утворень у Європі є Євросоюз, до складу якого, на сьогоднішній день входять двадцять сім країн Європи: Бельгія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія, Болгарія, Румунія (країни розташовані по мірі приєднання до Євросоюзу).

Євросоюз є економічно-політичним об'єднанням. У 16 із зазначених країн, а саме: Австрія, Бельгія, Кіпр, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словенія, Іспанія, Словаччина, єдиною валютою є євро. Також валюта використовується ще в 9 державах, 7 з яких - європейські. Таким чином, євро - це єдина валюта для більш ніж 320 мільйонів європейців, а разом з територіями неофіційного обігу - для 500 мільйонів осіб. У грудні 2006 року в готівковому обігу було 610 мільярдів євро, що робило цю валюту володарем найвищої сумарної вартості готівки, циркулюючих в усьому світі, випереджаючи за цим показником долар США. Отже, від її міцності та стабільності залежить економіка не тільки країн Євросоюзу, а й інших: Ватикану, Майоту, Монако, Сан-Маріно, Сен-П'єр і Мікелону (використовують Євро відповідно до Угоди з Європейським

центральним банком); Акротири й Дакелії, Андори, Косово, Сен-Бартельмі, Сен-Мартен, черногорії (неофіційне використання) євро).

Однією з найбільш вагомих переваг введення єдиної європейської валюти стало зниження фінансових ризиків, пов'язаних з коливанням курсів валют, що сприяло розвитку інвестиційного простору серед країн ЄС, підвищенню темпів міжнародної торгівлі, зміцненню європейського фінансового ринку, який до того ж став ще більш гнучким та ліквідним, на макрорівні.

На мікрорівні введення євро також мало позитивний характер. Бізнес-структурам вдалося знизити фінансові витрати внаслідок відсутності потреби у зміні однієї валюти на іншу, крім того за рахунок паритету цін у євросоні знизилася спекулятивна торгівля між країнами, а це, в свою чергу, сприяло розвитку доброякісної конкуренції, зниженню темпів інфляції. Таким чином, найважливішим наслідком запровадження євро стало створення єдиного спільного економічного простору, у межах якого з'явилися нові можливості для розвитку виробництва та зростання продуктивності праці через поглиблення конкуренції, розвиток співробітництва і кооперації.

На сьогоднішній день євро є другою, після американського долару, резервною валютою, частка якої у Міжнародних накопиченнях іноземних валютних резервів постійно зростає, з 17,9% у 1999 р. до 26,5% у 2008 р., тобто на 8,6%. Це найбільший приріст серед усіх валют, які складають Міжнародні накопичення іноземних валютних резервів [76]. В той же час частка американського долару протягом 1999-2008 р., знизилася з 70,9 до 64%. Все це свідчило про зростання ролі євро, як загальноєвропейської валюти.

Проте, світова фінансово-економічна криза суттєво «похитнула» євро, хоча і відбулося це не одразу. Враховуючи, що основна конкуренція між валютами склалася між євро та американським доларом оцінити міцність та стабільність євро доцільно у розрізі динаміки співвідношення курсів саме цих валют.

Дестабілізація євро почалася вже у 2008 році, коли у березні місяці євро відносився до долару як 1 до 1,25. Це було зумовлено тим, що більшість інвесторів та фінансистів вважали більш міцною валютою долар. Але це

суттєво не зашкодило євро, курс якого у весняно-літньому періоді 2008 року поступово збільшувався. Квітень 2010 року став випробувальним місяцем для євро, оскільки саме у цей період курс євро почав стрімко знижуватися. Якщо у грудні 2009 року євро коштувало 1,51 дол., то вже у квітні – 1,35, тобто знизився більш, ніж на 10%. У перші дні травня курс євро продовжував знижуватися, темп падіння становив 3,5%, і зафіксувався на рівні 1,28. Це найнижчий рівень за останні 14 місяців. У подальшому експерти не очікують швидкого відновлення євро. І справа тут не тільки у поглибленні кризи в окремих країнах, членах Євросоюзу, а в тому, що за останніми даними економіка США та країн Азії розвивається випереджаючими темпами порівняно з Євросоюзом.

Досить важко однозначно встановити причину квітневого падіння курсу євро відносно долару США. Проте, оскільки введення єдиної європейської валюти зумовило високий ступінь взаємозалежності економічних та фінансових систем країн-учасниць, то більш гостра криза в окремих країнах стає вагомою причиною послаблення позицій євровалюти. До таких країн відносяться Греція, Португалія, Італія, Бельгія, Ірландія та інші, кредитні рейтинги яких останнім часом суттєво погіршилися. І причиною тому є дефіцит бюджету та значний

Для забезпечення фінансової безпеки Євросоюзу необхідно здійснити низку загальних першочергових заходів: розробити пропозиції з оптимізації бюджетної політики, які мають бути спрямовані, перш за все, на запобігання нецільовому використанню бюджетних витрат, зниження державних витрат, затвердити та ввести певні обмеження; визначити та схвалити інструменти активного управління державним боргом у країнах Євросоюзу; для досягнення основної мети Маастрихтських критеріїв, зокрема – забезпечення збалансованого розвитку економіки у межах економічного й монетарного союзу, доцільно переглянути граничні значення окремих з них з огляду на сучасну фінансово-економічну ситуацію. Посилення вимог для залишення країни у Євросоюзі стимулюватиме до пошуку ефективних заходів та запровадження антикризових заходів для запобігання кризи та подальшого

економічного відродження, що в цілому позитивно відобразиться на економіці Євросоюзу й зробить його більш міцним.

Таким чином, можливим варіантом виходу Євросоюзу з фінансово-економічної кризи є визначення загальної антикризової економічної політики. Другим варіантом може стати виключення з Євросоюзу найбільш економічно несприятливих країн, які у найбільшій мірі загрожують поглибленню фінансово-економічної кризи. З одного боку, це зміцнить Євросоюз й дасть можливість країнам, що залишаться вийти на фазу економічного відродження, а потім і зростання. З іншого боку, країни, які вийдуть з Євросоюзу отримають шанс самостійно обрати курс своєї економічної політики і регулювати його відповідно до національних інтересів.

За відсутності єдиної стратегії економічного розвитку Євросоюзу під час та після кризи країни Євросоюзу опинилися у панічному стані. Для боротьби з нею керівництво кожної окремої країни намагалося самостійно знайти інструменти для пом'якшення негативних наслідків фінансово-економічної кризи, шукати засоби підтримки національної економіки, що призвело до більш глибокого проникнення кризи, ніж очікувалося, а сам Євросоюз почав втрачати керованість, здатність координації дій. Підтвердженням цього стала ситуація у Греції.

Криза у Європі носить системний характер, вона показала неспроможність єдиної європейської валюти, оскільки економіки окремих країн, членів ЄС, суттєво різняться за рівнем розвитку. Для попередження другої хвилі економічної кризи та запобігання її поглиблення у країнах Євросоюзу, для зміцнення напрацьованих економічних зв'язків та збереження цього міжнародного об'єднання необхідно, перш за все, визначити та запровадити реформу фінансової системи антикризової спрямованості. Отже, світова економічна криза вимагає перебудови фінансової системи Євросоюзу, прискорення її реформування.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

2.1. Специфіка формування дефіциту бюджету в Україні

Передумови падіння виробництва в Україні були закладені у самій його структурі, з якою країна почала будувати ринкову економіку на початку 1990 – х років. В умовах раптового зниження державних замовлень, здебільшого військового характеру, структура виробництва перестала відповідати запитам ринкового попиту. Це призводило до дефіцитності споживчих товарів, і водночас до перевиробництва товарів, замовником яких в минулому була держава. Реакцією уряду на назрівання кризи стала патерналістська опіка “пріоритетних” галузей та намагання адміністративними важелями ліквідувати наслідки структурної кризи. Декларуючи перехід на ринкові умови господарювання та здійснивши перші кроки у цьому напрямі через лібералізацію цін, у всьому іншому уряд продовжував застосовувати неринкові підходи зосереджуючи свою увагу головно на подоланні наслідків падіння виробництва, а не на причинах його виникнення.

Серед інструментів, які використовував уряд для подолання наслідків економічної кризи, чільне місце відводилось дефіцитному фінансуванню. Цей, ринковий за своєю суттю механізм почав використовуватись у спосіб не традиційний для ринку, а виходячи із обмежених можливостей командної економіки, що знаходилась в процесі саморуйнації. Існувало декілька істотних відмінностей щодо використання дефіцитного фінансування між теоретичними рекомендаціями західних економічних шкіл та тим, що відбувалось на практиці в Україні: умови та обставини, за яких використовувалось дефіцитне фінансування, джерела фінансування, напрямки та спосіб використання.

Як відомо, причинами, які спонукали Кейнса до пропагування активного використання дефіциту бюджету у кризовий період, було перевиробництво товарів і послуг, зумовлене відставанням споживчого попиту від темпів

виробництва. Незадіяні фінансові ресурси, які вийшли з обігу внаслідок недоспоживання перестали виконувати роль розподілу та перерозподілу ресурсів в економічній системі. Завданням дефіцитного фінансування у цьому випадку було стимулювання попиту, шляхом абсорбції цих ресурсів та спрямування їх в економіку. В Україні причини кризових явищ були продиктовані невідповідністю пропозиції запитам внутрішнього попиту, низькою ефективністю виробництва, а відповідно і конкурентоспроможністю, відсутністю розвинутої фінансової системи здатної ефективно перерозподіляти фінансові ресурси. Різке зменшення попиту з боку держави на продукцію ВПК, що займав вагомую частку у структурі ВВП, розірвання виробничих зв'язків з підприємствами розташованими в колишніх радянських республіках позбавило багатьох підприємств ринків збуту своєї продукції та призвело до фінансових труднощів. Натомість відчувався гострий дефіцит споживчих товарів, зумовлений неефективним механізмом ціноутворення, що підривало прагнення виробників до підвищення якості та зниження собівартості продукції.

Другою відмінністю між кейнсіанськими рекомендаціями та тим, яку фіскальну політику проводив уряд, був спосіб використання дефіцитних ресурсів. Якщо в теорії обґрунтовувалась необхідність стимулювання внутрішнього попиту шляхом збільшення або доходів населення, через залучення до громадських робіт, або збільшення державних замовлень військового характеру, то в Україні держава різко знизила власні замовлення, змінивши їх на фінансову підтримку та субсидування. Державні дотації підприємствам, здійснювались у формі надання кредитів, які за умов гіперінфляції, якщо і повертались то не відображали реальної вартості отриманих ними коштів, настання в силу гарантійних випадків за наданими урядом гарантіями під зовнішні кредити, виплата за заборгованості за спожиті енергоносії. Кредити НБУ надавалися не тільки уряду, а й безпосередньо підприємствам для надання фінансової та кредитної допомоги на покриття збитків, погашення взаємної заборгованості та поповнення обігових коштів підприємств. Про масштаби та вплив таких операцій на розміри дефіциту

бюджету в першій половині 90-х років свідчать дані щодо розмірів кредитування зведеного бюджету, яке включає вищезазначені елементи державних видатків.

Такі дії нівелювали зацікавленість підприємств реального сектора у ефективному функціонуванні та призводили до ще більшого перевиробництва товарів, що не користувалися попитом, посилюючи структурні диспропорції та споживацькі настрої. Внаслідок збільшення розмірів надання виробникам субсидій, які у 1992 році досягли 14% від ВВП, останні продовжували виробляти продукцію, яка накопичуючись збільшувала запаси матеріальних оборотних коштів, породжувала додаткові витрати на їх утримання та інші негативні явища. Опосередковано сприяючи спрямуванню ресурсів на збільшення надлишкових запасів матеріальних оборотних коштів та цінностей, держава зменшувала як сукупний попит так і інвестиційний ресурс, який був так потрібен для здійснення структурної трансформації економіки. Так у 1993 - 1994 роках перевиробництво товарів, що поповнювали виробничі запаси підприємств зросло відносно ВВП до 12%. Натомість споживання приватного сектора, незважаючи на його і так низький рівень порівняно із іншими країнами у 1992-1994 роках зменшилось до 46-48% від ВВП. Це зумовлено, з одного боку, дефіцитністю споживчих товарів, а з іншого катастрофічним падінням доходів населення внаслідок збільшення частки перерозподілу ВВП на користь товаровиробників.

Третьою особливістю фіскальної політики, було емісійне фінансування дефіциту бюджету, що було зумовлене відсутністю внутрішнього ринку державних запозичень. Відсутність інституційно-правового розмежування між окремими інститутами колись монолітного державного сектора, призвело до м'яких бюджетних обмежень для підприємств, що знаходились у скрутному становищі та використання монетарної політики як інструмента реалізації фіскальних завдань. За такого стану речей, як зазначає В. Козюк „... будь-яка активна участь державної влади у цих процесах опосередковується бюджетними зобов'язаннями чи вимогами до державних фінансів”. До 1995

року величезні розміри дефіциту покривалися головним чином за рахунок емісії НБУ. Інфляційні процеси, що раніше стримувались через механізм ціноутворення та вилучення надлишкової ліквідності у населення шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики, підживлені емісійним кредитуванням НБУ стали неконтрольованими і спотворювали будь-які фінансові відносини у суспільстві. Фінансова система за цих умов продовжувала перерозподіляти ресурси на користь неефективних мікроодиниць, які і стали основними реципієнтами емісійних кредитів. Результат від такого проведення фіскальної політики очевидний – подальше падіння виробництва, що посилювалось внаслідок згубної дії гіперінфляції.

Таким чином, основним реципієнтом бюджетних асигнувань стала виробнича сфера, та комерційні банки, через які направлялися кредитні ресурси. Спосіб використання дефіцитного фінансування не відповідав ринковим законам управління економікою. Якщо у ринковій економіці завданням дефіцитного фінансування є перерозподіл ресурсів з метою підвищення внутрішнього попиту, що ліквідувало б накопичені запаси товарів, сформовані внаслідок перевиробництва, то в Україні емісійне фінансування дефіциту бюджету навпаки посилювало нагромадження таких запасів та пригнічувало внутрішній попит.

Політика НБУ щодо формування облікової ставки на низькому рівні призводила до зниження відсоткових ставок за залученими депозитами юридичних осіб, а відповідно і витрат комерційних банків пов'язаних із залученням ресурсів. Проведення монетарної політики в такий спосіб, знову ж таки призводило до вимивання фінансових ресурсів із рахунків ефективно працюючих підприємств та здійснення їх перерозподілу за допомогою преференційного кредитування на користь збиткових.

Необхідність фінансової стабілізації на передодні введення гривні змусила уряд та НБУ відмовитись від прямого емісійного фінансування дефіциту державного бюджету. Якщо у 1992 році воно становило 16,9% від ВВП, то вже у 1996 році знизилось до 1,7%. Крім того, внаслідок необхідності

погашення значних сум за державними позиками, значна частина нових запозичень спрямовувалась на погашення боргу. В цих умовах, уряд був змушений зменшувати розміри дефіциту бюджету за рахунок скорочення тих видатків, які в минулому були основними факторами погіршення фіскальної позиції уряду – чистого кредитування підприємств. Хоча уряд і продовжував фінансово підтримувати галузі та підприємства, які він вважав пріоритетними, однак поступове розмежування функцій виробничої сфери та органів державної влади зменшило видатки, пов'язані із вступом в силу зобов'язань до держави внаслідок настання гарантійних випадків, за наданими нею гарантіями.

Суттєво знизилась і розміри дефіциту місцевих бюджетів, що дозволило утримувати показники дефіциту зведеного бюджету на рівні не вище 6% від ВВП. У 1997 році надходження від здійснення державних запозичень стали основним джерелом фінансування дефіциту бюджету. Налагодження роботи на внутрішньому ринку державних цінних паперів, а також сприятлива ситуація на міжнародних ринках капіталів у першій половині 1997 року, дозволили уряду в цьому році збільшити надходження на фінансування дефіциту державного бюджету до 5,6% від ВВП та продовжувати політику м'яких бюджетних обмежень з метою протидії процесові подальшого падіння виробництва. Однак, вже наприкінці 1997 року, із початком Східно – Азійської кризи, можливості щодо боргового фінансування дефіциту бюджету стали більш обмеженими, а в частині зовнішніх комерційних запозичень взагалі недоступними. В таких умовах уряду нічого більше не залишалось, окрім як знижувати рівень дефіциту державного бюджету до -2,5%, -0,9%, -1,4%, 0,5% -0,4% у 1998-2003 роках. Цього вдалося досягнути шляхом подальшого скорочення втручання державного сектора у виробничий процес. Так у 1999 році Верховна Рада України ввела тимчасовий мораторій на надання державних гарантій іноземним кредиторам.

Як відомо, механізм дефіцитного фінансування діє переважно через збільшення внутрішнього попиту, передусім споживчого. Тому умовами його дієвості є його використання під час падіння виробництва, зумовленого саме низьким внутрішнім попитом. Натомість в економіці України спостерігалася

протилежна ситуація – вона перебувала в стані піднесення, що супроводжувався низьким рівнем безробіття та високою інфляцією.

Таким чином, фіскальна політика частково сприяла “перегріву” економіки. Хоча, рівень дефіциту зведеного бюджету в цілому відповідав міжнародним стандартам, його як антициклічний механізм, за умов економічного буму, доцільно було б звести до мінімуму, для того щоб протидіяти негативним явищам, пов’язаним із перевищенням внутрішнього попиту над пропозицією. Прийняття менших рівнів дефіциту бюджету знизило б інфляційний тиск та нівелювало інші негативні явища, зазначені вище.

Разом з тим, активне використання дефіцитного фінансування дало змогу державі збільшити інвестиційні видатки на структурну перебудову економіки. Обсяг кредитування із зведеного бюджету збільшився на 760 млн. грн. і склав 1,1 млрд. грн., інвестиції в основний капітал, збільшившись на 1,2% ВВП, досягли 3,3% ВВП. Очевидно, що в умовах збільшення соціальних виплат, пов’язаних із веденням виборчої кампанії, лише дефіцитне фінансування дозволило суттєво підвищити інвестиційну спрямованість бюджету.

Збільшення споживання також було викликано розширенням споживчого кредитування комерційними банками, які отримали доступ до ресурсу світових заощаджень. Безпрецедентно високий приплив іноземного капіталу у вигляді прямих та портфельних інвестицій, а також зовнішніх запозичень підприємств приватного та державного сектора став основною ресурсною базою комерційних банків. Загалом, зовнішні фінансові надходження за цими статтями платіжного балансу становили 9,3% від ВВП. Закономірно, що приплив іноземного капіталу в таких масштабах мав і негативні наслідки, оскільки збільшував внутрішній попит, переважно споживчий, в розмірах, які не змогло наздогнати виробництво внутрішніх товарів і послуг.

Дефіцит зведеного бюджету на рівні -1,8% хоча і не відігравав ключової ролі у стимулюванні внутрішнього попиту, проте поряд із реальним збільшенням дохідної частини бюджету на 18%, та соціальною спрямованістю видатків бюджету, не тільки не розв’язував проблему структурної перебудови,

а й був додатковим фактором зростання споживчого попиту та накопичення невирішених проблем.

Варто також зазначити, що показник дефіциту зведеного бюджету не повною мірою відображав політику держави у сфері дефіцитного фінансування. Адже якщо розглядати державний сектор в цілому, включаючи державні підприємства, то дефіцит виявиться значно більшим. Оскільки уряд у 2005 році для підприємств державного сектора збільшив частку відрахування прибутку в державний бюджет до 50%, це змусило їх здійснювати запозичення фінансових ресурсів необхідні для їх подальшого розвитку. Таким чином, зменшивши дефіцит зведеного бюджету за рахунок збільшення надходжень від державних підприємств, уряд фактично змусив їх здійснювати зовнішні запозичення, для виконання квазіфіскальних функцій, що погіршило фінансове становище цих компаній.

Зважаючи на структуру використання дефіцитного фінансування, це лише посилювало існуючі диспропорції, зумовлені як темпом зростання внутрішнього попиту так і окремих компонентів його зростання.

Незважаючи на сприятливу зовнішню кон'юнктуру, збереження та посилення соціальних стандартів не дало змоги скоротити дефіцит зведеного бюджету і в наступних роках. Зокрема дефіцит зведеного бюджету збільшився до 7,6 млрд. грн., або 1,1% ВВП. Як і в попередніх роках, основним джерелом фінансування були зовнішні запозичення та приватизаційні надходження, ігноруючи при цьому потребу розвитку внутрішнього ринку та проблему валютно-курскових ризиків. Різке зростання соціальних видатків, сукупно із споживчим кредитуванням призвело до зростання рівня споживання до більш ніж 78% ВВП.

Отже, економіка України демонструвала високі темпи економічного зростання. Економічний підйом супроводжувався високою інфляцією та низьким рівнем безробіття. Основним фактором росту стало збільшення внутрішнього попиту за рахунок вливання іноземного капіталу у вигляді прямих та портфельних інвестицій, зовнішніх запозичень приватного та

державного сектора, а також зростання зовнішнього попиту на металопродукцію. Закономірно, що приплив іноземного капіталу та підвищення внутрішнього попиту в таких масштабах мали і негативні сторони. Неспроможність вітчизняних виробників адекватно наростити виробництво товарів відповідно до розширення споживчого попиту населення призвело до погіршення балансу товарів і послуг та генерування високого рівня інфляції. Національний банк, для того щоб не допустити ревальвації гривні, змушений був викуповувати іноземну валюту, збільшуючи тим самим грошову базу, збільшення якої провокувало інфляційні процеси.

Фіскальна політика була не достатнього жорсткою для компенсації значних надходжень зовнішнього капіталу, велика частка якого спрямовувалась на поточне споживання. Хоча й незначне, але додаткове стимулювання економіки за рахунок прийняття дефіцитного бюджету, було зайвим і таким що провокувало інфляційні процеси та перегрів економіки. Забезпечення профіцитності бюджету дало б змогу обмежити надлишкову готівкову ліквідність та нейтралізувати негативні явища, пов'язані із значними зовнішніми надходженнями.

Також неоптимальною була структура джерел фінансування дефіциту бюджету. Хоча зовнішні надходження валюти були досить суттєвими, уряд, керуючись нижчою поточною вартістю запозичень в іноземній валюті, і надалі віддавав перевагу їм над внутрішніми.

Допоки існувала сприятлива зовнішня кон'юнктура, негативні прояви від неадекватності фіскальної політики обмежувались лише високою інфляцією. Однак із зміною зовнішньої кон'юнктури проявились усі хиби політики, що проводилась. Інфляція що галопувала протягом останніх 5 років врешті – решт призвела до закономірного результату – падіння курсу національної грошової одиниці на 50%, збільшивши вартість обслуговування та повернення зовнішніх запозичень на відповідний відсоток.

2.2. Внутрішні та зовнішні джерела фінансування бюджетного дефіциту

Замороження заощаджень населення на рахунках в Ощадбанку, фактично визначили подальший набір внутрішніх інструментів фінансування дефіциту бюджету. Підпорядкування механізмів грошово-кредитної політики, з метою виконання невластивої їй функції фінансування дефіциту державного бюджету, на даному етапі розвитку, було об'єктивним явищем. Низький темп просування структурних реформ, які б зменшили патерналістську опіку держави, зумовлював збільшення дефіциту бюджету. Структура джерел його фінансування визначалося лише готовністю іноземних інвесторів фінансувати деяку його частину.

Тому, накопичення внутрішнього боргу на певному етапі було не стільки наслідком цілеспрямованого процесу здійснення внутрішніх запозичень, скільки результатом неспроможності уряду здійснювати добровільне залучення фінансових ресурсів без використання емісійного механізму. Інструментом такої політики був спочатку прибуток НБУ від здійснення емісії, а пізніше емісійні кредити, які майже на 100% покривали дефіцит бюджету. Приріст дефіцитів бюджету автоматично призводив до зростання грошової емісії, інфляції, спаду виробництва, падіння податкових надходжень, що знову призводило до утворення дефіциту бюджету.

Позики НБУ, що надавалися уряду, сягаючи до 17% ВВП у інфляційному середовищі, швидко знецінювались, але навіть знецінені, не погашалися. Найсуттєвіша складова внутрішнього боргу – заборгованість НБУ не підлягали ні обслуговуванню, ні управлінню: у 1991 – 1992 рр. НБУ покривав різницю між видатками та надходженнями бюджету; у 1993 – 1996 рр. – кредити НБУ оформлялись як боргові зобов'язання уряду. Умови надання цих позик (строковість та процентна ставка) залишались невизначені, що свідчить про відсутність намірів уряду обслуговувати та погашати цей борг. Лише в 1996 році заборгованість уряду перед НБУ, що виникла в 1991 – 1996 роках рішенням Верховної Ради було віднесено до складу внутрішнього боргу.

Надання квазі-кредитів під невизначені строки і ставки не сприяло ні припиненню спаду виробництва, ні покращення фінансового становища суб'єктів, яким спрямовувались ці видатки.

Усвідомивши згубність емісійного фінансування, наслідком якого стали перманентна стагфляція та зубожіння населення, уряд почав здійснювати кроки, які б стабілізували ситуацію на фінансовому ринку та уможливили перехід на боргові джерела фінансування дефіциту бюджету. Даний етап характеризується жорсткою монетарною рестрикцією, яка проявила себе у збільшенні норми обов'язкового резервування в 1993 році до 25%, а надалі до 15%, підвищення облікової ставки внаслідок чого зменшилась різниця між нею та рівнем інфляції, зменшення обсягів надання кредитів рефінансування комерційним банкам із 7,6% від ВВП у 1993 році до 0,6% у 1995-1996 роках, і головне обмеження участі НБУ у фінансуванні дефіциту державного бюджету до 5,4% та 1,7% від ВВП у 1995 – 1996 роках. В результаті, жорсткі монетарні заходи щодо обмеження зростання грошової маси на фоні все ще активної дії маховика розкручування інфляції призвели до значного відставання темпів зростання емісії від темпів інфляції, що стало визначальним чинником демонетизації фінансової системи та повної втрати нею контролю над функцією перерозподілу ресурсів. Такі дії хоча й призвели до стабілізації інфляційних процесів, однак ціна за це досягнення була заплачена дуже висока. Зокрема рівень M0 та M3 щодо ВВП знизився до 3% та 12,7% у 1994 році, 5% та 11,5%— у 1995 році, при тому, що надлишкові резерви комерційних банків у 1993-1994 роках складали від 30% до 71%.

Стабілізація інфляційних процесів уможливила функціонування фінансових ринків. Вона виявилась передумовою і одночасно результатом зміни структури джерел фінансування дефіциту на користь боргових інструментів. Перші випуски ОВДП були короткостроковими із терміном обігу в 3, 6, та 9 місяців і здебільшого, відігравали роль покриття касових розривів. Доходність облігацій протягом року коливалася від 63% до 145%, становлячи, в середньому, 85,6%. Умови бездокументарної форми випуску облігацій

передбачали щоквартальне нарахування відсотків. Весь обсяг ОВДП придбали комерційні банки, для яких в умовах кризи неплатежів, вони стали надійним, до того ж високодохідним, об'єктом фінансових інвестицій. За підсумками 1995 року від їх продажу надійшло 304,2 млн. грн., а чисті надходження склали 0,4% від ВВП. У 1996 році за їх рахунок було профінансовано уже 1570 млн. грн., або 1,9% ВВП. Зменшення рівня інфляції до 39,7% проти 181,7% у попередньому році, дало змогу покращити цінові та строкові параметри внутрішніх запозичень. Зокрема частка піврічних ОВДП збільшилась до 30%, 9 – місячних до 29%. З'явилися облігації із строком обігу в 1 рік із доходністю 17%. Середньозважена доходність зменшилась до 70,9%.

Незважаючи на високу доходність, в умовах все ще високої інфляції, невизначеності та дефіцитності позикового капіталу, уряд зіткнувся із проблемою недостатності попиту на власні цінні папери, що змусило його прийняти ряд, заходів, які подекуди мали адміністративний та щодо інших позичальників, характер. Зокрема, уряд започаткував випуск дисконтних (безпроцентних) облігацій. За задумом, вони мали розміщуватись серед фізичних та юридичних осіб на добровільних засадах за ціною, нижчою від їх номінальної вартості (номінальна вартість однієї облігації становила 10 млн. крб.) Як і попередні, вони випускались у бездокументарній формі. Для того, щоб розширити коло потенційних інвесторів, уряд вирішив зацікавити інвесторів з реального сектора економіки шляхом вилучення із переліку доходів, які є об'єктом оподаткування, відсотків за ОВДП. До процесу активізації попиту на ОВДП залучався також НБУ. Для того, щоб збільшити присутність комерційних банків на ринку ОВДП, НБУ зобов'язав останніх створювати фонди страхування вкладів фізичних осіб, із державних цінних паперів. Іншим кроком НБУ для підвищення зацікавленості комерційних банків в ОВДП було встановлення для державних облігацій нульового коефіцієнту ризику, що не відповідало дійсності.

В умовах існування короткострокових ОВДП, все більша частина надходжень від їх реалізації йшла на погашення попередніх випусків. Хоча

середній термін обігу випущених ОВДП на кінець 1996 року збільшився на 2,7 місяця до 7,2 місяця, за міжнародними критеріями внутрішній борг мав надзвичайно короткостроковий характер, що було наслідком високої недовіри інвесторів до політики державних запозичень уряду. Тому, для спрощення процедури погашення облігацій Міністерством фінансів України та придбання нових випусків комерційними банками актуальним та доцільним було запровадження починаючи із 1997 клірингових розрахунків.

Перехід від емісійного фінансування до фінансування за рахунок залучення вільних заощаджень на внутрішньому фінансовому ринку, можна було б трактувати як позитивний крок, якщо б це дало змогу усунути недосконалість функціонування внутрішнього фінансового ринку. Ключовим недоліком був той, що фінансовий ринок так і не почав перерозподіляти внутрішні заощадження, внаслідок чого останні перебували в неорганізованій формі у вигляді готівки в іноземній валюті, перетікали за кордон, що чинило тиск на курс національної валюти та призводило до відповідних дій НБУ щодо штучного обмеження пропозиції гривневої грошової бази. Однак, замість того, щоб закумулявати внутрішні запозичення та пере направити їх з валютного ринку в економіку, держава лише посилювала нестабільність його функціонування, перерозподіляючи переважно ті мізерні ресурси, які спромоглися закумулявати комерційні банки а також залучаючи короткостроковий спекулятивний капітал нерезидентів. Ставлячи за мету профінансувати будь-якою ціною дефіцит бюджету, не бралася до уваги основна причина, що зумовлювала необхідність такого перерозподілу – повернення в обіг неорганізованих заощаджень. Запозичення на внутрішньому ринку так і не виконали своєї основної функції, яка полягала у залученні в обіг неорганізованих заощаджень.

Варто зазначити, що спроби здійснити це були. Зокрема у червні 1997 року уряд випустив облігації внутрішньої державної ощадної позики з номінальною вартістю 50 грн., які були призначені, головним чином, для залучення коштів фізичних осіб, хоча їх могли придбати і юридичні особи та

нерезиденти. Попитом серед населення вони не користувались – у 1997 та 1998 роках обсяг їх випуску становив 44 млн. грн. та 134 млн. грн. Відсутність зацікавлення населення у фінансуванні дефіциту бюджету пов'язана із недовірою до уряду після замороження вкладів в Ощадбанку СРСР, відсутністю рекламної кампанії, яка б популяризувала ці ДЦП. Але ключовим фактором була їх низька, порівняно із іншими ОВДП, доходність. Умови випуску передбачали ставку доходності на рівні інфляції за останні 3 місяці, що передують місяцю сплати купону. Однак основна сума боргу не індексувалась на рівень інфляції. В умовах України цього було недостатньо, адже навіть для розвинутих країн доходність за ДЦП в середньому на 1–2 % перевищує рівень інфляції. Додатковим психологічним фактором слугувало також те, що доходність інших типів ОВДП в декілька разів перевищувала доходність за облігаціями внутрішньої ощадної позики. В результаті зниження рівня інфляції у червні – вересні 1997 року доходність цих позик зменшилась до 5–10% річних порівняно із середньозваженою ставкою доходності всіх ОВДП на рівні 32,8%. Як наслідок їх придбавали здебільшого комерційні банки для диверсифікації ризиків зміни реальних ставок доходності.

Крім того, що запозичення на внутрішньому ринку не виконали своєї основної функції, висока доходність, короткостроковий характер та залучення спекулятивного капіталу нерезидентів стали додатковими факторами їх негативного впливу на економіку.

Значний фіскальний дисбаланс у першій половині 90 – х років, відповідно до даних Міністерства фінансів України, практично не позначився на чистих зовнішніх надходженнях на фінансування дефіциту державного та зведеного бюджетів. Зокрема у 1992 році при дефіциті державного бюджету у 16,9% зовнішні запозичення не залучалися на його фінансування. У 1993 – 1994 роках чисті зовнішні надходження становили відповідно 0,35% та 0,09% від ВВП. У 1995 році офіційна статистика взагалі зафіксувала перевищення обсягів погашення зовнішнього боргу над його надходженням до державного бюджету на 1,13% від ВВП. Причина полягає у тому, що методологія обліку дефіциту

бюджету мала суттєві недоліки, які і призвели до таких результатів. Іншим показником невідповідності статистики реальним даним є відношення приросту прямого зовнішнього боргу до ВВП. Так у 1993 році цей показник склав 9,7%, у 1995 році – 6%, що за низького рівня зовнішнього боргу ніяк не можна пояснити лише зростанням боргу внаслідок девальвації національної одиниці та зовнішніми надходженнями.

Аналіз можливих причин виникнення цього явища виявив що в тогочасній статистиці ряд позицій визначалися у інший спосіб ніж як це робиться сьогодні і який суперечив міжнародним стандартам та сутності здійснюваних операцій. По-перше, аж до 2001 року, коли, із прийняттям наказу Міністерства фінансів України “Про бюджетну класифікацію та її запровадження” була введена стаття кредитування, усі витрати бюджету із погашення гарантованого боргу суб’єктів господарювання, відображалися у статті погашення зовнішнього державного боргу. Оскільки у 90-х роках надходження за цими запозиченнями не відображалися як накопичення державних боргових зобов’язань, а погашення відображалися, це призводило до заниження реальних показників дефіциту бюджету загалом та зовнішнього фінансування зокрема. Про вірність цієї гіпотези свідчать також розрахунки щодо приросту прямого зовнішнього боргу за рахунок кредитів МФО у 1992 – 1994 роках, який дорівнює офіційному показнику чистих зовнішніх надходжень на фінансування дефіциту державного бюджету

По-друге, існувала категорія боргових зобов’язань суб’єктів господарювання, надходження за якими здійснювались через “Укресімбанк”, а той уже здійснював їх подальше рекредитування кінцевим споживачам. Офіційно, вони не входили до складу гарантованого боргу, однак повертати прострочену заборгованість перед зовнішніми кредиторами була змушена була держава. Як і у випадку з гарантійними зобов’язаннями, робила вона це через статтю погашення зовнішнього державного боргу.

посередковане здійснення зовнішніх запозичень відбувалося також через надання урядами іноземних держав експортних кредитів на поставку в Україну

своєї продукції, чи за поставлені товари, за які вітчизняні підприємства не змогли розрахуватися, без попереднього оформлення експортних кредитів (як у випадку із поставками російського та туркменського газу). Так прямий зовнішній борг за рахунок віднесення до його складу заборгованості за спожитий населенням та господарюючими суб'єктами природний газ збільшився в наступних обсягах: у 1993 році на 2704 млн. дол. перед РФ; у 1994 році – на 713 млн. грн. внаслідок реструктуризації заборгованості перед Туркменистаном; у 1995 році – на 646 млн. дол. внаслідок реструктуризації заборгованості та на 1120 млн. дол. шляхом оформлення заборгованості за спожитий у 1994 році газ у ОЗДП (“газпромівки”) перед РФ. Крім цього, на прямий державний борг списувалася заборгованість вітчизняних підприємств за інші поставлені із країн колишнього радянського союзу товари та послуги. Так виник прямий державний борг перед Росією (у 1992 році – 340 млн. дол., 1993 році – 2312 млн. дол., у 1994 році – 5140 млн. дол.), Молдовою та Казахстаном.

Відсутність інституційно-правового розмежування секторів економіки та неспроможності багатьох підприємств пристосуватися до нових ринкових умов, зумовила використання державних гарантій як прихованої форми їх фінансування підприємств за рахунок бюджету. Тобто, зовнішній борг накопичувався безсистемно, без розмежування відповідальності за взяті боргові зобов'язання. За умов безпрецедентно високих дефіцитів бюджету, держава, покладаючись виключно на емісійне фінансування, віддала ініціативу щодо визначення обсягів та сфери використання залучених з-за кордону ресурсів суб'єктам господарювання, переймаючи на себе лише їх боргові зобов'язання. Фактично ініціативу залучення зовнішніх кредитів було віддано галузевим міністерствам, які лобіювали в уряді підприємства своєї галузі. Натомість органи влади, яким держава делегувала здійснювати контроль за ефективністю здійснення зовнішніх запозичень та їх використання не виконували своїх завдань з достатньою ефективністю. Це було зумовлено повільним відходом від радянської практики опікуватися всіма галузями економіки, відсутністю чітких критеріїв та пріоритетів надання державних гарантій, законодавчо не

закріпленої відповідальності за прийняті рішення. Так в окремі роки налічувалося до 11 органів, що були причетні до надання гарантій та контролю за їх використанням із перманентними змінами сфер їх відповідальності.

Уряди країн із малими відкритими економіками, обґрунтовуючи активізацію зовнішніх запозичень в період сприятливої кон'юнктури за нижчою вартістю цих запозичень порівняно із внутрішніми не враховують високу ймовірність девальвації національної валюти, що призводить до збільшення вартості зовнішніх запозичень у національній валюті. Можливість безперешкодно виходити на зовнішні ринки приватних капіталів в урядів цих країн з'являються лише протягом сприятливої кон'юнктури на зовнішніх фінансових ринках, в умовах коли національна валюта укріплюється.

Згідно теорії паритету купівельної спроможності формування валютних курсів у довгостроковому періоді визначається рівнем цін у різних країнах. Чим більшою є різниця між поточним валютним курсом, утвореним під впливом короткострокових чинників та вірогідним курсом, що буде встановлений як реакція на довгострокові чинники (відносні рівні цін), тим більша буде ймовірність та стрімкість коригування реального обмінного курсу до рівня, за якого національна економіка є конкурентоспроможною на зовнішніх товарних ринках.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми дефіцитного фінансування бюджету

Взагалі, бюджетний дефіцит відображає не просто перевищення видатків над доходами. Це перевищення видатків над постійними доходами бюджету, якими є податки і обов'язкові платежі. Важливо зазначити, що бюджетний дефіцит не означає незбалансованість бюджету, оскільки при його складанні і затвердженні встановлюються відповідні джерела його фінансування.

Основною причиною виникнення бюджетного дефіциту є випередження темпів зростання видатків порівняно зі зростанням доходів бюджету. А конкретні причини виникнення дефіциту можна об'єднати у 2 групи:

1) вимушені, які пов'язані з: надзвичайними подіями (війни, епідемії, стихійні лиха тощо); необхідністю здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки; необхідністю підвищення рівня доходів громадян у зв'язку з відставанням їхнього обсягу від прожиткового мінімуму та ін.

2) свідомі: кризові явища в економіці, її розвал, що супроводжується скороченням обсягів ВВП та інфляційними процесами; наявність значного тіньового сектору в економіці; нераціональна структура бюджетних видатків; нездатність влади тримати під контролем фінансову ситуацію країни [2].

Якщо розглядати наслідки бюджетного дефіциту, то треба зауважити, що зростання дефіциту спричиняє посилення інфляційних процесів у суспільстві, кризу державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах. Дефіцит бюджету є причиною зниження ефективності податкової системи, послаблення стимулів до праці, підризу впевненості членів суспільства у майбутньому. Спричиняє зменшення обсягів інвестицій та експорту, збільшення імпорту. Спад інвестиційної діяльності спричиняє скорочення акціонерного капіталу, виробничих потужностей, обсягів виробництва. А це є причиною зниження продуктивності праці [4].

Однак, у науковій літературі зустрічаються твердження, що дефіцит бюджету може мати позитивний вплив на пожвавлення економічного життя. Але з цим можна погодитися тільки частково, тому що не сам дефіцит може сприяти економічній активності, а джерела його фінансування. Державні видатки прискорюють економічне зростання, якщо вони спрямовуються на будівництво нових інституцій, розвиток інфраструктури, вкладення в людський капітал – освіту, культуру, охорону здоров'я, розвиток науки. Якщо ж основна частина бюджетних ресурсів витрачається на бюрократію, оборону і субсидії неконкурентоспроможним галузям, то така політика стримує економічне зростання [2].

У проблемі дефіциту державного бюджету головним є спосіб фінансування дефіциту, а не його наявність і розмір. Тому на сьогоднішній день питання фінансування бюджетних дефіцитів набувають надзвичайного значення, адже розбалансованість бюджету негативно впливає на всі сфери суспільного добробуту та сприяє поглибленню фінансової нестабільності.

В Україні існують різні джерела фінансування дефіциту бюджету: кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень; кошти від приватизації державного майна; повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів; вільний залишок бюджетних коштів. Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти НБУ [1].

Взагалі, існує позитивний взаємозв'язок між розмірами бюджетного дефіциту і державного боргу. Бюджетний дефіцит збільшує державний борг, а зростання боргу, в свою чергу, потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування і тим самим збільшує бюджетний дефіцит.

Якщо розглянути динаміку бюджетного дефіциту та державного боргу України, то треба зауважити, що вони мають вже хронічний характер. Боргове навантаження відволікає значні ресурси з економіки країни, провокує інфляцію та кризовий стан, поглиблює фінансову нестабільність.

Таким чином, стійке перевищення обсягу видатків над обсягом доходів провокує явище стійкого бюджетного дефіциту.

Поєднавши ці результати, треба зазначити, що державна політика у бюджетній сфері потребує реформування. З цією метою слід звернути особливу увагу на інструменти та важелі, які дозволять збільшити державні доходи та зменшити видатки з державного бюджету.

Можна виділити такі основні напрямки подолання дефіциту бюджету:

Перший напрямок — збільшення дохідної частини бюджету — він пов'язан з проведенням оптимальної податкової політики, яка б стимулювала виробників до розвитку виробництва і збільшення його обсягів. Це стане передумовою збільшення національного доходу як основного джерела поповнення бюджетних ресурсів. Сюди варто віднести зростання доходів населення, що прямо пов'язано із заінтересованістю виробників у збільшенні випуску продукції і, як наслідок, зростанням виробництва. Також треба забезпечити фінансову підтримку малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого і середнього підприємництва.

Другий напрямок — скорочення витрат державного бюджету. Сюди варто віднести скорочення витрат на народне господарство, зменшення до мінімуму участі держави у виробничих інвестиціях. Винятком повинні стати лише окремі об'єкти інфраструктури, охорона навколишнього середовища. Скорочення видаткової частини бюджету може бути пов'язане зі скороченням військових витрат та витрат на соціально-культурні заходи і витрат на управління, зменшенням усіх видів дотацій, субвенцій.

Третій напрямок — здійснення внутрішніх і зовнішніх позик, тобто пошук джерел фінансування дефіциту, що склався [4].

Існування бюджетного дефіциту вимагає постійного пошуку шляхів його подолання. Конкретні заходи держави для його ліквідації можуть бути різними, але в результаті зводяться, все ж таки, до створення можливостей зростання доходів та скорочення видатків бюджету.

Слід зазначити, що проблема подолання дефіциту бюджету в Україні є однією з найважливіших і найсуперечливіших фінансових проблем. Під час її обговорення нерідко розглядають досвід зарубіжних країн. Однак, слід мати на увазі, які джерела фінансування дефіциту бюджету існують у цих країнах, оскільки саме вибір джерел фінансування дефіциту бюджету, а не його розмір має принципове значення для функціонування економіки.

В Україні повинен бути дефіцит бюджету, який можливо профінансувати. Це той дефіцит, джерела фінансування якого чітко визначені за надходженнями. Якщо цього не зробити, на казначейському рахунку не буде грошей, країна не зможе фінансувати свої видатки, а це в свою чергу не дасть жодної змоги вирішити будь-які економічні чи соціальні проблеми.

Необхідно зазначити, що відсутність чіткої бюджетної стратегії та довготермінового плану спрямування фінансових ресурсів держави на розвиток економіки та соціальної сфери в Україні призвели до розвитку інфляційних процесів у країні та посилення податкового тягаря, який негативно позначається на приватному секторі, темпах інвестиційної активності економічних суб'єктів, динаміці економічного зростання [16].

Розглядаючи рівень бюджетної безпеки можна сказати, що він обернено пропорційний рівню бюджетного дефіциту. Вважаємо, що невиконання запланованих показників доходів і видатків бюджету спричинене, насамперед, неякісним плануванням, що характеризується закладенням у бюджет нереалістичних параметрів, а також недотриманням установлених законодавством термінів проходження стадій бюджетного процесу. Вони формують загрози довгострокового характеру і визначають сучасний стан бюджетної безпеки держави.

Задля покращення бюджетного забезпечення економічної безпеки слід здійснити ряд заходів. Розглянемо детально удосконалення процедури бюджетного планування і прогнозування, при якій передбачається запровадження науково-обґрунтованої системи прогнозування показників, що

беруться за основу формування доходів і видатків бюджету та використання нормативів бюджетної забезпеченості [19].

Слід відмітити, що відмова від централізованого планування і регулювання економіки за браком чіткої системи фінансових важелів призвела до руйнування встановлених економічних зв'язків між регіонами і підприємствами, спаду виробництва, нестримного зростання цін, інфляції. Зауважимо, що в умовах здорової ринкової економіки, як правило, витримується баланс попиту і пропозиції. Порушення цього балансу призводить до негативних явищ в економіці слугує виникненню інфляційних процесів, які ведуть до неконтрольованого різкого зростання дефіциту бюджету.

Модель, що пропонується, має на меті дослідження темпів зростання доходів і видатків бюджетів всіх рівнів як складових системи, і, таким чином, виявлення і моделювання подальшого розвитку показника дефіциту бюджету, його нівелювання, прогнозування подальшого розвитку економіки держави. Необхідно зазначити, що до цього слід вдаватися в процесі формування та виконання бюджету у динаміці, виходячи з системи показників оцінки рівня як державного, так і місцевих бюджетів.

Планування бюджету повинно базуватись не на суб'єктивних побажаннях органів влади і управління, а обґрунтовуватись показниками виконання планів надходження доходів, їх поелементним аналізом і на цій основі – передбачати зміни їх надходжень у поточному та найближчому періоді. Характерною ознакою є те, що держава за допомогою податкової політики, пільг повинна впливати на економічні процеси у виробництві для забезпечення надходжень доходів бюджету. Важливе місце у вирішенні цих питань займають плани-прогнози, які повинні ґрунтуватись на глибоких наукових обґрунтуваннях.

Необхідно відмітити, що впровадження наукового прогнозування на основі розуміння єдності суперечностей сприяє поступальному розвитку суспільства. Прогнозування і планування бюджету повинно спиратись, особливо за дохідними джерелами надходжень, на фінансові показники як на

макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. На макроекономічному рівні необхідно аналізувати показники розвитку як галузей, так і економіки в цілому, надані міністерствами, і в першу чергу – економіки, статистики з обов'язковим залученням фахівців економічних науково-дослідних установ та ВНЗ. Слід ввести у практику бюджетного планування розробку і впровадження науково-обгрунтованої бази макроекономічних показників і на їх основі визначати основні напрямки формування бюджету, а також граничний рівень дефіциту бюджету до ВВП. На мікроекономічному рівні при формуванні місцевих бюджетів необхідно ввести в практику аналіз діяльності суб'єктів господарювання по забезпеченню надходжень податків у бюджети усіх рівнів, що вимагає введення аналізу таких економічних показників, як обсяг реалізації продукції, собівартість, рентабельність, фондівіддача, фондоємність та інших. Ці показники формують прибутковість суб'єктів господарювання і надходження податку на прибуток, фондів для розширеного виробництва, що буде запорукою своєчасних розрахунків по заробітній платі і надходжень до бюджету податків [8].

Аналіз виконання бюджету є одним з найважливіших методів його планування на наступний рік. Основне завдання аналізу – виявлення резервів виконання і перевиконання дохідної частини бюджету та економії коштів передбачених його видатковою частиною. Необхідно звернути увагу на те, що аналіз надає змогу виявити причини відхилень фактичного виконання бюджету від показників затверджених Верховною Радою або місцевими органами влади і на цій основі розробити пропозиції та заходи по удосконаленню формування бюджету, підвищенню відповідальності органів управління за виконання дохідної і видаткової частин бюджету, організації чіткої системи фінансування як окремих закладів і установ так і галузей. Результати аналізу використовуються при плануванні показників по видам доходів і видатків бюджету. При цьому застосовується системний аналіз, який надає змогу через пошук, планування і реалізацію змін виявити негативні процеси у виконанні бюджету і на основі їх вивчення прийняти заходи до покращення становища, по

кожному проаналізованому показнику, які входять в аналізовану систему. Таким чином, система визначається як безліч елементів, кожний з яких володіє притаманними тільки йому властивостями, але в цілому пов'язані одне з одним і створюють цілісність. Наприклад, доходи бюджету формуються за рахунок податків, зборів, які поодиночі виступають як самостійні елементи. За однорідними ознаками їх можна об'єднати у групи, а в цілому вони створюють систему – дохідну частину бюджету. Проаналізувавши прогнозування показників бюджету за доходами і видатками як на планований рік, так і на перспективу, можна відмітити, що воно базується на спеціальних наукових дослідженнях, конкретних перспективах розвитку кількісних явищ. Як таке прогнозування показників бюджету тісно взаємопов'язане з плануванням. Тому його можна поділити на поточне, короткострокове, середньострокове та довгострокове. Поточне прогнозування бюджету передбачає не великі зміни, а окремі кількісні оцінки. Короткострокове – загальні кількісні оцінки, тобто прогноз виконання бюджету на 1-2 роки. Середньострокове і довгострокове передбачає кількісно-якісні оцінки змін у виконанні бюджету протягом 3-5 і більше років. В умовах нестабільного економічного розвитку заслуговує на увагу поточне, короткострокове та середньострокове прогнозування з максимальним відрізком прогнозування до 5 років. При розробці показників бюджету необхідно прогнозувати вартісні показники для основних споживачів прогнозної інформації. Це потребує вирішення низки питань, серед яких:

- визначення основних вартісних показників;
- визначення обґрунтованих вимог до тривалості та періодичності прогнозів, а також до точності результатів;
- обґрунтування вимог і визначення обмежень на інформаційну базу;
- створення математичних методів прогнозування;
- обробка одержаної інформації;
- реалізація отриманої інформації.

Слід зазначити, що прогнозування має спиратись в основному на найбільш загальні властивості прогнозованих показників і допускати проведення розрахунків щодо будь-якого моменту часу й будь-якого заданого періоду. Вирішення цих питань неможливе без впровадження у практику бюджетного планування науково-обґрунтованої бази економічних показників з метою її використання для аналізу і прогнозування виконання бюджету та його дефіциту. Названа база надає змогу визначати напрямки бюджетної політики та проведення коригування бюджету і його дефіциту при змінах соціально-економічної ситуації. У свою чергу, показники бюджету слід розглядати як кількісну форму вираження якісної суті агрегованих показників, тобто як об'єднані, сукупні показники, які визначають їх вплив на формування бюджету, а також граничний рівень дефіциту бюджету до ВВП. Проведення цієї роботи необхідне також для визначення рівня показників бюджету України по відношенню до інших держав з метою їх порівняння. Порівняльний аналіз Державного бюджету України передусім слід проводити з країнами Європейського союзу, який має свій бюджет.

Відповідно до термінів прогнозу можна виділити такі найбільш придатні для прогнозування дефіциту бюджету методи: екстраполяції (виходячи з динаміки збільшення чи зменшення дефіциту бюджету і відхилень під дією різних факторів), моделювання (імітаційне, операційне), експертизи (експертні оцінки). Розглядаючи вибір моделей, то потрібно зазначити, що він відбувається відповідно до мети і задачі досліджень. Прогнозування базується на методиці досліджень, тобто у нашому випадку визначення мети (дефіцит бюджету на майбутній рік); методу (моделювання); задачі (визначення дефіциту бюджету з високою точністю прогнозування). Прогнозування дефіциту бюджету базується на показниках виконання бюджету по доходам і видаткам за визначений час (попередній рік чи кілька років) та показниках їх зростання або зменшення у перспективі. Воно спирається на показники, які дають можливість надати оцінку ефективності економічного розвитку держави і на її основі визначити виконання доходів і видатків бюджету у перспективі і,

відповідно, визначитись з таким показником дефіциту бюджету, як перевищення видатків над доходами.

Передумовою прогнозування є економічний аналіз виконання доходів за всіма статтями: податкові надходження, платежі за використання природних ресурсів, доходи від власності, операції з капіталом та інші, а також видатки на утримання органів державного управління, соціально-культурні заходи, оборону та інші на основі: формування системи показників, які характеризують виконання доходів чи видатків бюджету та зниження чи зростання його дефіциту; якісного аналізу результатів виконання бюджету за рік чи ряд років за статтями доходів та видатків; кількісного аналізу виконання бюджету по надходженню коштів відповідно зведеного, Державного та місцевих бюджетів; визначення результатів та надання рекомендацій щодо покращання становища. Як правило, для аналізу необхідно визначитись з необхідністю прогнозування вартісних показників, орієнтованих на найбільш характерні вимоги прогнозної інформації. У даному випадку необхідна прогнозна інформація щодо дефіциту бюджету, яка повинна відповідати наступним вимогам: дальність (рік, два, три тощо), точність, інформаційна основа прогнозів і т.д. Для цього потрібно вирішити наступні питання: прогнозування вартісних показників для заданого об'єкта; формування обґрунтованих вимог до дальності і періодичності прогнозів з урахуванням можливої точності результатів; обґрунтованість вимог і визначення обмежень на інформаційну базу; розробка математичних методів прогнозування; обробка одержаної інформації і забезпечення можливості її реалізації.

Характерною ознакою методики прогнозування є те, що вона спиратиметься на загальні властивості прогнозованих показників і допускатиме проведення розрахунків за моментами часу і в будь-який заданий період. Закладаючи підвалини довгострокового прогнозування показників дефіциту бюджету, необхідно визначити фактори, які впливають на його зменшення або зростання, для чого необхідно мати і оперувати багатим фактичним матеріалом. Тим більше, що радикальні й швидкоплинні зміни, які

відбуваються в економіці, політиці та законодавстві, створюють при прогнозуванні показників бюджету та його, дефіциту надзвичайно нестабільне середовище (зміна податків, ставок, об'єктів оподаткування та інші). Перспективним є також комплексний підхід до прогнозування дефіциту бюджету в рамках бюджетного програмування. Бюджетне програмування - це комплекс заходів у бюджетній, податковій політиці, спрямований на досягнення заданих макроекономічних показників, які слугують виконанню бюджетів усіх рівнів або забезпеченню заданого рівня ефективності розвитку економіки. Як правило, бюджетною програмою передбачається збалансування доходної та видаткової частин бюджету, виходячи з необхідності зменшення дефіциту бюджету. Необхідно зазначити, що прогнозування бюджетного дефіциту буде більш точним, якщо він робитиметься комплексно, у рамках бюджетного програмування. Для підготовки бюджетної програми необхідно оцінити економічні проблеми, визначити інструменти бюджетної політики, за допомогою яких можна досягти поставлених завдань, що потребує розробки базової програми, яка повинна ґрунтуватись на припущенні незмінності економічної політики держави порівняно з минулими роками. Базова програма повинна визначити, чи можливо вирішити поставлені завдання без зміни бюджетної та податкової політики у формуванні бюджету. Вона є орієнтиром для складання нормативної програми, яка, у свою чергу, повинна використовувати певний комплекс заходів, спрямованих на досягнення відповідної мети. Шляхом порівняння базової та нормативної програм можна робити висновки щодо очікуваних результатів у разі зміни бюджетної політики. Привертає увагу той факт, що якщо у базовій програмі орієнтовані цілі визначаються згідно з припущенням про незмінність поточної бюджетної політики, то при складенні нормативної бази спочатку ставляться конкретні завдання, а вже потім накреслюються шляхи до їх виконання. Одночасно з розробкою базової та нормативної програм складаються прогнози щодо всіх видів доходів бюджету на основі узгодження звітних показників та їх характеристик і оцінки перспективи виконання на планований період.

Напрямок прогнозування показників бюджету та його дефіциту на основі бюджетного програмування, незважаючи на серйозні труднощі, пов'язаний з одержанням повної інформації та відстеженням взаємодії показників бюджету. При аналізі було виявлено, що точний прогноз ВВП неможливий не тільки без урахування обсягів та структури бюджетних витрат, але й надходження до бюджету, які можна розрахувати лише виходячи з прогнозу ВВП. Економічне зростання України, стійкість її фінансової системи визначається розмірами дефіциту Державного бюджету. Зрозуміло, що в умовах нестабільної економіки провокується збільшення дефіциту бюджету. Тим більше, посилюється нерівномірність виконання видаткової частини бюджету за рахунок зниження доходів. При цьому прийняття законодавчими та виконавчими органами заходів впливу, направлених на стабілізацію і розвиток економіки, не дають істотних результатів. Слід зазначити, що для вирішення цього питання необхідно встановити взаємозв'язок та взаємозалежність між обсягом бюджетного дефіциту, причинами, що його зумовлюють, і темпами економічного зростання. Це має стати основою економічного моделювання зазначених явищ, розробки різних варіантів тенденцій їх розвитку, обґрунтування заходів грошової, кредитної, податкової політики, які є найбільш доцільними для кожного варіанта і які повинні застосовуватись для скорочення бюджетного дефіциту.

Досліджуючи розробку моделей взаємозв'язку бюджетного дефіциту і економічного зростання, можна сказати, що вона дозволить поліпшити якість фінансового прогнозування, без чого неможливо здійснювати обґрунтовану економічну стратегію. Прогнозування бюджетного дефіциту повинно відбуватися і відбувається у процесі формування та виконання бюджету у динаміці, а, отже, виходячи з системи показників оцінки як державних, так і місцевих бюджетів. Таким чином, дефіцит бюджету повинен розглядатись як перманентна циклічно-динамічна система, а будівництво моделі прогнозування і регулювання вищезазначеного параметра повинно проводитись з урахуванням системних взаємозв'язків.

3.2. Шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету

Формування та реалізація бюджетної політики, у тому числі в частині дефіциту бюджету в сучасних фінансово-економічних умовах потребує удосконалення процесу управління бюджетом. Важливим у сфері державних фінансів є підвищення дієвості бюджетного регулювання, результативності бюджетної системи. Ефективність використання дефіциту як інструменту бюджетної політики, багато в чому, залежить від реалізації інституційного механізму управління дефіцитом бюджету. Варто зазначити, що в науковій літературі не має єдиного підходу до трактування понять «управління дефіцитом бюджетом», «механізм управління бюджетним дефіцитом» та визначення його структурних елементів. Крім того, переважна більшість науковців зосереджують свою увагу на таких категоріях як методи та шляхи обмеження дефіциту бюджету, методи управління дефіцитом бюджету, відповідно торкаються питань оптимізації дефіциту, заходів по збільшенню надходжень до бюджету, структури джерел фінансування бюджету дефіциту. Разом з тим, в достатній мірі, не визначено пріоритетності напрямів використання залучених фінансових ресурсів на покриття дефіциту бюджету, що є однією із складових процесу його управління.

Зокрема професор Федосов В. М. зосереджує увагу на проблемі оптимізації бюджетного дефіциту, визначаючи при цьому складові процесу управління дефіцитом. Машко А. І. надає наступне визначення управління бюджетним дефіцитом – комплекс заходів, що здійснюється державою в особі її уповноважених органів щодо формування, фінансування та регулювання дефіциту бюджету з метою збалансування державного бюджету та забезпечення соціально-економічного розвитку та визначає механізм управління як сукупність принципів, методів, важелів та нормативно-правового забезпечення реалізації ефективного управління дефіцитом бюджету. Вітчизняний науковець І. Д'яконова торкається питань скорочення рівня дефіциту та оптимального режиму його фінансування. Гладченко Л. П. досліджує питання оптимізації та регулювання дефіциту бюджету а також

удосконалення структури джерел фінансування бюджетного дефіциту. Український вчений Василик О. Д. визначає необхідність зменшення рівня дефіциту бюджету та розглядає заходи по збільшенню доходної та зменшенню видаткової частини бюджету. Колісник О. досліджує оптимальні способи покриття дефіциту та шляхи його подолання.

Виходячи із вищенаведеного, управління дефіцитом бюджету у широкому розумінні можна представити як складову бюджетного менеджменту, тобто вид управлінської діяльності, спрямованої на оптимізацію дефіциту, його фінансування та ефективне використання коштів залучених на покриття дефіциту бюджету з метою досягнення державою соціально-економічного розвитку. У вузькому розумінні, під управлінням дефіцитом бюджету слід розуміти систему заходів, пов'язану із визначенням граничних меж дефіциту, затвердженням бюджету із дефіцитом, залученням фінансових ресурсів на покриття даного обсягу бюджетного дефіциту, використанням ресурсів, що були залучені на фінансування дефіциту бюджету.

Управління бюджетним дефіцитом тісно пов'язане із системою управління державним боргом адже боргове фінансування є одним з основних джерел покриття дефіциту бюджету, так як емісійний спосіб є неприйнятним у сучасному руслі функціонування економічних процесів, а можливості залучення коштів від приватизації об'єктів державної власності є досить обмеженими в сучасних умовах розвитку. Обсяги та можливості залучення позикових ресурсів є лімітованими внаслідок об'єктивних реалій – зокрема необхідності обслуговування державного боргу за рахунок коштів державного бюджету, що призводить до скорочення обсягу інших статей видатків бюджету. Звичайно, можливі ситуації за яких погашення та обслуговування державного боргу здійснюватиметься шляхом залучення нових державних запозичень, тобто відбуватиметься так зване «перекачування» боргу. Головними умовами вищезгаданого «перекачування» для збереження макроекономічної стабільності є дотримання безпечних меж державного боргу, наявність адекватних умов залучення позикових ресурсів. Враховуючи, що питома вага державного боргу

у валовому внутрішньому продукті залежить від динаміки валового внутрішнього продукту, для збереження запасу боргової стійкості необхідно забезпечити достатні темпи економічного зростання. Варто зазначити, що є й інші фактори впливу на співвідношення державного боргу та ВВП, зокрема індекс-дефлятор ВВП. Однак, більш прийнятним для економічного розвитку є забезпечення достатніх темпів приросту реального валового внутрішнього продукту.

Основною метою управління дефіцитом бюджету – є забезпечення державою такого стану регулювання бюджетного дефіциту, який сприятиме економічному розвитку за умови дотримання безпечної межі державного боргу.

Завданнями системи управління бюджетним дефіцитом є: визначення розміру та меж дефіциту та первинного дефіциту на середньо- та довгострокову

перспективу виходячи з того, що бюджет має бути збалансованим у ході економічного циклу; вибір та чітке закріплення структури джерел фінансування

бюджетного дефіциту; координація бюджетної політики у сфері дефіциту бюджету із приватизаційною та борговою політикою держави; обґрунтування доцільності бюджетного дефіциту та напрямів спрямування фінансових ресурсів, що будуть залученні на покриття даного обсягу дефіциту бюджету;

забезпечення моніторингу виконання показників дефіциту по загальному та спеціальному фонду бюджету.

Відповідно система управління бюджетним дефіцитом складається з: об'єкта управління дефіцитом бюджету; суб'єкта управління; бюджетної політики у сфері дефіциту; механізму управління дефіцитом бюджету; кадрового забезпечення; системи моніторингу та контролю.

Визначення механізму управління дефіцитом бюджету можна представити як сукупність методів, принципів, прийомів управління бюджетним дефіцитом, спрямованих на залучення та ефективне використання фінансових ресурсів, за рахунок яких покривається дефіцит бюджету.

Прогнозування та планування обсягу дефіциту бюджету повинно здійснюватись на науковій основі, виходячи з тенденцій фінансово-

економічних показників, у тому числі реального валового внутрішнього продукту. Доцільним є формування прогнозних значень бюджетного дефіциту на основі обґрунтованої оцінки впливу дефіциту бюджету на макроекономічні показники розвитку. Адже від умов економічних трансформацій та можливостей фінансування дефіциту, розрахованих виходячи з показників боргової та фінансової стійкості буде залежати обсяг бюджетного дефіциту. Спираючись на теоретичні основи системи бюджетного регулювання та наукові методи дослідження вважаємо, що найбільш вагомими фінансово-економічними показниками для оцінки майбутнього розміру дефіциту державного бюджету є обсяг валового внутрішнього продукту, державного боргу, джерел фінансування дефіциту та умов їх залучення, напрямів спрямування фінансових ресурсів за рахунок яких покривається бюджетний дефіцит. Крім того, вищенаведені показники слід розраховувати не лише у номінальному вираженні, а й в реальному. Тому доцільним є розрахунок наступних показників – темпів реального зростання валового внутрішнього продукту, питомої ваги державного боргу у валовому внутрішньому продукті, питомої ваги структури джерел фінансування дефіциту бюджету та кожної її складової, що дозволить більш об'єктивно сформулювати комплексну оцінку вищезгаданих макроекономічних показників.

Для підвищення ефективності управління дефіцитом бюджету доцільним є врахування результатів ретроспективного аналізу регулювання дефіциту, що надасть можливості усунути недоліки та упущення попереднього регулювання бюджетного дефіциту. Слід зауважити, що мінімізація розміру бюджетного дефіциту без врахування стану соціально-економічного розвитку може поглибити фінансово-економічні дисбаланси. Крім того, використання дефіциту бюджету як інструменту стимулювання економічного зростання без структурних економічних перетворень та розширення внутрішнього попиту зумовлює зниження ефективності видатків бюджету, профінансованих за рахунок державних запозичень та надходжень від приватизації об'єктів державної власності, що орієнтовані на економічне зростання.

Організаційна складова включає в себе – нормативно-правове забезпечення, планування та прогнозування, інформаційне забезпечення, моніторинг та контроль. Регулювання бюджетного дефіциту відбувається шляхом регулювання доходної та видаткової частини бюджету за рахунок використання фінансових важелів та інструментів.

Розглянемо більш детально реалізацію механізму управління як сукупності процесів моніторингу, аналізу, моделювання, прогнозування, візуалізації та прийняття рішення щодо регулювання дефіциту бюджету. Результати варіативного моделювання прогнозного значення показника бюджетного дефіциту в зручній формі візуалізації повинні відповідати на запит суб'єктів, що приймають рішення та містити науково обґрунтовані гіпотези та моделі, сформовані на основі ретроспективного аналізу та наукових методів дослідження. У вигляді наукових аналітичних записок та звітів, презентацій, графічних об'єктів надані результати є основою інформаційного забезпечення організаційної складової механізму управління і можуть бути змінені за даними моніторингу та контролю, а також при зміні вибраних важелів та інструментів управління.

Крім того, технологічна організація моделювання у вигляді інтерактивної системи зміни вхідних даних може бути доповнена експертною оцінкою одержаних результатів з подальшою їх обробкою та формуванням базових варіантів прийняття рішення щодо оптимізації розміру бюджетного дефіциту, структури джерел фінансування та напрямів використання фінансових ресурсів, залучених на покриття дефіциту бюджету.

У період економічного зростання варто зменшувати розмір бюджетного дефіциту, а в умовах економічних трансформацій та посткризового відновлення доцільним є використання дефіциту бюджету як інструменту фінансової політики країни з метою стимулювання економічного розвитку. Тому основними методами управління дефіцитом бюджету є: встановлення фіскальних лімітів та обмежень при плануванні обсягу бюджетного дефіциту, державного боргу; регулювання доходної та видаткової частини бюджету як на стадії планування так і виконання бюджету; використання ефективних форм залучення кредитних ресурсів; збільшення обсягів державних інвестицій за

рахунок бюджетного дефіциту у разі прийняття бюджету із дефіцитом; застосування комплексу заходів по контролю за дотриманням бюджетного законодавства та цільовим використанням бюджетних ресурсів.

Встановлення фіскальних лімітів та обмежень передбачає визначення та затвердження граничних показників рівня видатків бюджету, державного боргу та бюджетного дефіциту. Можливі варіанти обмежень абсолютних та відносних значень (у відсотках) бюджетного дефіциту до обсягу доходної та видаткової частини бюджету попереднього та запланованого року, валового внутрішнього продукту. Боргове обмеження застосовується шляхом встановлення гранично допустимої межі державного боргу та щорічних лімітів акумулювання державного боргу по відношенню до валового внутрішнього продукту. Доцільним є врахування основних показників економічної безпеки при плануванні обсягу дефіциту бюджету. До таких показників, окрім граничного значення питомої ваги дефіциту бюджету та державного боргу у валовому внутрішньому продукті слід віднести показник частки видатків на обслуговування державного боргу у загальній структурі видатків бюджету. Враховуючи досвід країн із розвинутою та трансформаційною економікою у частині встановлення нормативних значень вищезгаданих показників бюджетної стійкості, доцільним є встановлення обмежень питомої ваги дефіциту бюджету у валовому внутрішньому продукті на рівні 3%, частки видатків на обслуговування державного боргу у структурі видаткової частини бюджету на рівні 20%.

Регулювання доходної та видаткової частини бюджету на стадії планування та виконання бюджету є універсальним методом управління дефіцитом бюджету. На стадії планування бюджету, показник обсягу дефіциту розраховується виходячи із прогнозних показників валового внутрішнього продукту, доходної та видаткової частини бюджету, джерел фінансування бюджетного дефіциту з урахуванням показників боргової стійкості. За умови відсутності реальних джерел фінансування дефіциту бюджету чи сприятливої економічної кон'юнктури із врахуванням циклічності економічного розвитку бюджет має бути бездефіцитним. На стадії

виконання бюджету, можливі ситуації невиконання чи перевиконання запланованого обсягу показника бюджетних доходів у зв'язку із об'єктивними причинами, зокрема відхиленням прогнозних значень темпів економічного зростання від фактичних. При перевиконанні надходжень бюджету вносяться зміни до закону про Державний бюджет в порядку передбаченому законодавством. У випадку невиконання доходної частини бюджету можливі варіанти внесення змін до розпису Державного бюджету або ж секвестрування бюджету.

Необхідно також зауважити, що питання збільшення державних інвестицій за рахунок використання дефіциту бюджету, а саме джерел його покриття, є доволі дискусійним на сучасному етапі розвитку бюджетних процесів. Адже результат від інвестування в розвиток економіки буде забезпечений не відразу, а з певним запізненням – лагом. До того ж, варто усвідомлювати, що при здійсненні капіталовкладень слід враховувати вплив ризиків на реалізацію інвестиційних проектів, що будуть обумовлені як економічними так і політичними чинниками. Водночас, необхідним є визначення ефективності державних інвестицій адже широкий ряд науковців і дослідників висловлюють думку про те, що державне інвестування значно поступається приватному за рівнем ефективності. Однак, не варто забувати, що використання фінансових ресурсів, за рахунок яких покривається дефіцит бюджету виключно на поточні потреби, а саме на фінансування соціальних видатків несе у собі загрози стимулювання імпортозалежності в умовах недостатнього рівня задоволення попиту населення товарами внутрішнього виробництва та посилення інфляційних процесів. Тому держава має зосередитись на інвестуванні в пріоритетні галузі розвитку економіки. Зокрема, на нашу думку, такими для України є: агропромисловий комплекс, авіаційно-космічна промисловість, нанотехнології та інші складові високотехнологічних укладів, які забезпечать подальше прискорення економічного зростання країни шляхом структурних перетворень економіки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань зроблені наступні висновки:

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури щодо проблематики дефіциту бюджету свідчить, що традиційне визначення сутності дефіциту бюджету переважно зводиться до констатації різниці в обсягах між доходами та видатками бюджету. Однак при цьому, не завжди повною мірою враховується причинність, структура джерел фінансування та економічні наслідки появи дефіциту бюджету. Проведене дослідження дозволяє сформулювати визначення дефіциту бюджету як обсягу чистих фінансових заощаджень, які держава, зважаючи на недосконалість функціонування фінансових ринків, перерозподіляє шляхом здійснення видатків, незабезпечених доходами бюджету, що дозволить підвищити обґрунтованість фінансових рішень при фіскальному регулюванні.

У науковій літературі визначається багато різновидів дефіциту бюджету, що зумовлено висвітленням різних аспектів впливу фіскальної політики держави на макроекономічні параметри. Керуючись необхідністю здійснювати адекватний контроль за обсягом заборгованості держави та її платоспроможністю використовуються підвиди дефіциту бюджету наступних в аспектах: 1) за шириною охоплення державного сектора; 2) в залежності від складу джерел фінансування; 3) інші специфічні показники.

Встановлено, що для характеристики фіскальної політики з точки зору її впливу на національну економіку серед існуючих показників дефіциту бюджету слід виділити зовнішній та внутрішній баланс, циклічний та структурний дефіцит, інші підвиди дефіциту бюджету в розрізі ширини охоплення державного сектора.

У різних країнах з перехідною економікою можливості вибору способів фінансування державного дефіциту неоднакові й обмежені. В останні роки у більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 % до 15 % ВВП при

середньосвітової його величині 4,5 %. Прийнято вважати, що коли дефіцит державного бюджету не перевищує 5 % ВВП країни, то він припустимий, інакше -призводить до різкого зниження інвестиційної активності та переростає надалі в різні форми кризових явищ. Щорічні бюджетні дефіцити, накопичуючись, утворюють державний борг.

На початкових етапах становлення ринкової моделі функціонування економіки, виникнення значних обсягів дефіциту бюджету було об'єктивним явищем. Зміна моделі функціонування економіки та неможливість перерозподілу заощаджень населення через систему ощадних вкладів, призвели до розбалансування фінансової системи. Більша частина дефіцитного фінансування, державою спрямовувалась на підтримку галузей та підприємств, продукція яких, в нових, ринкових умовах не користувалася попитом, що лише посилювало неефективність перерозподілу ресурсів.

Зовнішні запозичення можна залучати в період відносної стабільності та економічного зростання, коли питання фінансування дефіциту бюджету не стоїть так гостро. Керуючись нижчою поточною вартістю зовнішніх запозичень, при можливості більша частина дефіциту бюджету фінансувалася за рахунок зовнішніх запозичень. Однак, значні зовнішні запозичення мали проциклічний вплив на функціонування грошового та валютного ринків і були додатковими чинниками зростання інфляційних процесів та погіршення торгового сальдо.

Встановлено, що, переважно, в довгостроковому періоді вартість зовнішніх запозичень в Україні суттєво перевищує вартість запозичень на внутрішньому ринку. Орієнтуючись на номінальну доходність запозичень на зовнішніх ринках, держава недооцінює потенціал девальвації національної валюти внаслідок особливостей вітчизняної економіки та проциклічності надходження зовнішніх потоків капіталу. Враховуючи, що тривалість циклу функціонування світових фінансових ринків, результатом збоїв на яких є девальвація валют КРПЕ, триває від 8 до 10 років, а термін запозичень 5 – 10 років, позитивний вплив динаміки валютного курсу на вартість запозичень у національній валюті буде спостерігатися під час або протягом короткого часу

після досягнення піку недооцінки національної валюти позичальника. Натомість, зовнішні запозичення, що припадають на другу половину періоду сприятливої зовнішньої кон'юнктури, доведеться повертати за значно вищим курсом, ніж той що існував на момент отримання позики.

Проблема подолання дефіциту бюджету в Україні є однією з найважливіших і найсуперечливіших фінансових проблем. Під час її обговорення нерідко розглядають досвід зарубіжних країн. Однак, слід мати на увазі, які джерела фінансування дефіциту бюджету існують у цих країнах, оскільки саме вибір джерел фінансування дефіциту бюджету, а не його розмір має принципове значення для функціонування економіки.

Досліджуючи розробку моделей взаємозв'язку бюджетного дефіциту і економічного зростання, можна сказати, що вона дозволить поліпшити якість фінансового прогнозування, без чого неможливо здійснювати обґрунтовану економічну стратегію. Прогнозування бюджетного дефіциту повинно відбуватися і відбувається у процесі формування та виконання бюджету у динаміці, а, отже, виходячи з системи показників оцінки як державних, так і місцевих бюджетів. Таким чином, дефіцит бюджету повинен розглядатись як перманентна циклічно-динамічна система, а будування моделі прогнозування і регулювання вищезазначеного параметра повинно проводитись з урахуванням системних взаємозв'язків. Підвищення ефективності управління бюджетним дефіцитом необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності податкової системи, спрямованої на збільшення доходної частини бюджету. Водночас регулювання бюджетного дефіциту шляхом оптимізації видаткової частини бюджету має перспективний характер та стратегічне значення у фінансовій політиці держави, виходячи з часових обмежень результативності заходів щодо збільшення бюджетних доходів у короткостроковому та середньостроковому періоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація міжнародного досвіду управління державними фінансами. За матеріалами експертів GIZ/ Е. Бауманн, У. Бехманн, Г. Вайланд та ін. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014. – 145 с.
2. Акчуріна Ю.М. Теоретико–методологічні аспекти факторів впливу на зовнішній державний борг України / Ю.М. Акчуріна // Держава та регіони. Серія: Державне управління. Науково–виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 5-10.
3. Ануфрієва К. В. Інституційні та фінансові складові нарощування експорту України. Економіка України. 2018. № 8. С. 30–49.
4. Афанасьев М.П. Модернизация государственных финансов: [учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. ун-тов] / М.П. Афанасьев, И.В. Кривоногов. – [2-е изд.]. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 439 с.
5. Базилевич В.Д. Державні фінанси: навч. посіб. / В. Д. Базилевич Л. О. Баластрик. – К. : Атака, 2002. – 368 с.
6. Базилевич К. Моделювання взаємозв’язків дефіциту державного бюджету України з показниками макроекономічної динаміки / К. Базилевич, О. Царук // Банківська справа. – 2002. – №3. – С. 24-29.
7. Барановський О. Чинники формування безпечного рівня державних запозичень / О. Барановський Т. П. // Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: в 6 т. – К. : НДФІ, 2004. – Т. 6 : Підвищення ефективності боргової політики держави. – С.320.
8. Башко В. Вплив дефіцитів бюджету на рівноважний обсяг виробництва / В. Башко // Економіка, фінанси і право. – 2007. – № 2. – С. 30–36.
9. Башко В. Дефіцитне фінансування та економічне зростання / В. Башко // Розвиток фінансової системи України в умовах економічної глобалізації: наук.-практ. конф., 15-16 квітня 2008 р.: тези доп. – К., 2008. – С.50–56.
10. Башко В. Підходи до класифікації дефіциту бюджету / В. Башко // Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах: тези до наук.-практ. конф. 23-24 бер. 2007 р. : тез. доп. – К., 2007. – С.74–79

11. Бережна Л.В. Економіко-математичні методи та моделі у фінансах: навч. посіб. / Л.В. Бережна, О.І. Снитюк. – К.: Кондор, 2009. – 301 с.
12. Богдан Т. П. Зовнішнє боргове навантаження та виклики для валютно-фінансової політики України. Економіка України. 2018. № 7. С. 21–32.
13. Богдан Т. П. Стратегічне управління державним боргом в умовах нестійкої боргової позиції. Фінанси України. 2018. № 4. С. 75–92
14. Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т.М. Боголіб // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3–4. – С. 84–87.
15. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А. Оцінка стану децентралізації місцевих бюджетів України. Економіка України. 2018. № 7. С. 59–76.
16. Буряченко А. Є., Філімошкіна О. І. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. Фінанси України. 2018. № 5. С. 56–68.
17. Бюджетна політика та бюджетне планування в умовах прогнозової невизначеності: регіональний рівень : наук.-метод. розробка / авт. кол. : А. Г. Ахламов, О. В. Голинська. - К. : НАДУ, 2010. - 44 с.
18. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 17 серпня 2010. – № 151.
19. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. К. : Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
20. Варналій З. С. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України : монографія. Чернівці, 2018. 454 с.
21. Варфоломеев С. Український ринок внутрішніх державних облігацій: Аналітичний огляд / С. Варфоломеев. – Київ : USAID, 2003. – 70 с.
22. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / Василик О. Д. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
23. Василик О.Д. Бюджетна система України: [підручник] / О.Д. Василик. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
24. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системи світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенікс, 2006. – 563 с.

25. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.
26. Геєць В. Інституційна обумовленість ендогенізації економічного розвитку. Журнал європейської економіки. 2018. Т. 17, № 2. С. 155–166.
27. Господарський кодекс України : станом на 5 січ. 2018 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2018. 228 с.
28. Гурвич Е. Бюджетная и монетарная политика в условиях нестабильной внешней конъюнктуры / Е. Гурвич // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 4–27.
29. Гусаревич Н.В. Дефіцит бюджету у системі фінансово-економічного регулювання : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України»], (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) / І.Я. Чугунов, М.В.Тарасюк, Т.В.Канєва та ін.; відп. за вип. І.Я. Чугунов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – С. 99–101.
30. Данилишин Б. М. Основні напрями монетарної політики України. Фінанси України. 2018. № 2. С. 9–25.
31. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.. ; за аг. Ред.. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
32. Дефіцит бюджета США составил почти 1,3 триллиона долларов // Корреспондент.net. [Електронний ресурс]. – 18 октября 2010. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/>
33. Дефицит госбюджета Польши составил 75,7% против плановых 98% // Інформаційне агенство УНІАН. [Електронний ресурс]. – 03.11.2010. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/rus/detail/65347>.
34. Дробышевский С. М., Трунин П. В. Киюцевская А. М. Возможности процентной политики центральных банков. Экономическая политика. 2018. 13 (4). С. 42–61.

35. Дубинский А. Как побороть дефицит госбюджета, инвестиций, кредитов? / А. Дубинский, В. Пасочник // Информационно–аналитический еженедельник «Зеркало недели. Украина». – 2010. – № 21 (801).
36. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / [Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
37. Економічно безпечний рівень дефіциту бюджету для України : в 6 т. / Т. П. Вахненко. – К. НДФІ, 2004. – Т. 1 Пріоритети бюджетної політики і економічне зростання. – т. 1. – Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : НДФІ, 2004. С. 177–218.
38. Єпіфанов А.О. Бюджет України [Текст]: монографія: у 2 кн. / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. Книга друга: Виконання бюджету. – 187 с.
39. Жибер Т.В. Бюджетна система: [навч.–метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни] / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2009. – 311с.
40. Закон України від 28.12.2014 № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>
41. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
42. Запатріна І.В. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: монографія / за ред. М.І. Скрипниченко – НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., - 2015 – 544 с.
43. Зверяков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. Економіка України. 2018. № 10. С. 10–31.
44. Іващук О. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки / О. Іващук, А. Машко // Світ фінансів. – 2009. – №1(18). – С. 68-79.
45. Карпенко А. Аналіз основних факторів інфляції в Україні / А. Карпенко, В. Башко // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 29–41.

46. Кизим М. О., Іванов Ю. Б., Губарева І. О. Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Фінанси України. 2018. № 4. С. 7–18.
47. Клейн Т. Управление внешним долгом / Т. Клейн ; пер. с англ. – Вашингтон : Всемирный банк, 1994. – 40 с.
48. Ковальчук А. Уроки фінансової кризи / А. Ковальчук // Урядовий кур'єр. – 01.07.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/index.php?article=1&id=4180>.
49. Козарезенко Л. В. Сучасна боргова політика та розвиток людського потенціалу в Україні / Л. В. Козарезенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – Вип. 4 (179). – С. 97–104.
50. Козюк В. Цінова стабільність і тергетування інфляції в сировинних економіках: макроекономіка чи політекономія? Вісник Національного банку України. 2018. № 244. 2018. С. 4–25.
51. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31-35.
52. Кравчук Р. С. Політика фінансових обмежень: приклад України, 1992 – 2000 / Р. С. Кравчук // Міжнародна економічна політика. 2005. №2. С. 69–104.
53. Крючкова І. В. Фактори економічного зростання в Україні в 2016–2018 рр. Економіка і прогнозування. 2018. № 2. С. 29–47.
54. Кучер Г. В. Державні фінансові ресурси : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
55. Кучер Г.В. Бюджетний процес у країнах ЄС / Г.В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 24-31.
56. Кучер Г.В. Розвиток фінансової системи України в процесі світової глобалізації / Г.В. Кучер // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 102. – С. 17-18.

57. Кушинова Н.Г. Стратегічні напрями розвитку бюджетної системи України / Н.Г. Кушинова, Т.О. Гринь // Сталий розвиток економіки Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 160-163.
58. Лагутін В. Д. Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. Економіка України. 2018. № 9. С. 13–25.
59. Лисяк Л. В., Журавель М. О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. Modern economics. 2018. № 9. С. 53–59.
60. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
61. Лисяк Л.В., Ватченко О.Б., Ватченко Б.С. Оцінка майнового потенціалу регіону – інструмент формування доходів місцевих бюджетів України: теорія і практика : монографія. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. – 168 с.
62. Лободіна З. М. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 411 с.
63. Лопаткіна, І.В. Актуальні проблеми фінансування дефіциту державного бюджету України [Текст] / І. В. Лопаткіна // Міжнародна банківська конкуренція : теорія і практика : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (21 - 22 травня 2009 р.) : у 2 т. / Держ. вищий навчальний заклад "УАБС НБУ". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. - Т. 2. - С. 55-57.
64. Лук'яненко І.Г. Особливості прогнозування та управління бюджетним дефіцитом в країнах з трансформаційною економікою / І.Г. Лук'яненко // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету імені Григорія Сковороди. – 2015. – Вип.25/1. – С. 179–185.
65. Лук'яненко І.Г. Прикладні аспекти прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем: монографія / За ред. О. І. Черняка, П.В.Захарченка. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В. – 2015. – 384 с. – Розділ 1.7. Вплив ефективності інноваційної діяльності підприємств на економічний розвиток. – С. 86–99.

66. Луніна І. О., Білоусова С. О. Реформування податку на прибуток підприємств у контексті забезпечення стійкості державних фінансів. Економіка України. 2018. № 7. С. 46–58.
67. Лютий І. О. Державний борг і ефективність використання державного кредиту / І. О. Лютий // Фінанси України. – 1999. – №9. – С. 99–110.
68. Лютий І. О., Іванюк В. Е. Оподаткування доходів фізичних осіб та місцеві фінанси: суперечності й перспективи їх розв'язання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2018. Вип. 1. С. 53–60.
69. Лютий І.О. Теоретико–методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.
70. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
71. Макогон В.Д. Бюджетна політика в механізмі управління державними фінансами / В.Д. Макогон // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету імені Григорія Сковороди. – 2015. – Вип.26/1. – С. 207–211.
72. Манцуrow І. Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. Економіка України. 2018. № 10. С. 71–87.
73. Міщенко В.І. Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 5. / В. І. Міщенко, О. П. Жак, Д. С. Попов та ін.; К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2006. – 115 с.
74. Мярковський А.І. Бюджетний кодекс України в контексті бюджетної реформи / А.І. Мярковський // Фінанси України. – 2009. – №8 . – С. 3-18.
75. Нікітішин А. О. Формування та розвиток інституційної архітектури податкового регулювання. Бізнес Інформ. 2018. № 2. С. 259–265.
76. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. – 4-те вид., без змін. / Опарін В. М. – К. : КНЕУ, 2007. – 240 с.
77. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

78. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>
79. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
80. Павелко А.В., Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку / А.В.Павелко, І.Я.Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 2 (100). – С. 64–73.
81. Пасічний М. Д. Бюджетна політика за умов економічної кризи. Інвестиції, практика та досвід. 2018. № 19. С. 28–32.
82. Пасічний М. Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень / М. Д. Пасічний // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 46–50.
83. Пасічний М. Д. Особливості дефіцитного фінансування економіки в період фінансової кризи / М. Д. Пасічний // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 17. – С. 65–68.
84. Пасічний М. Д. Особливості реалізації вітчизняної бюджетної політики / М.Д. Пасічний// Економіка та держава. – 2016. – № 5. – С. 43– 48.
85. Пасічний М. Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні / М. Д. Пасічний // Наукові праці НДФІ. – 2010. – Вип. 3(52). – С. 68–80.
86. Пасічний М. Д. Політика управління державним боргом. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 19–34.
87. Пасічний М.Д. Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки / М.Д. Пасічний // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного університету імені Григорія Сковороди. – 2015. – Вип.27/1. – С. 137-143.
88. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Пасічник Ю. В. – К.: Знання-Прес, 2003. – 523 с.
89. Письменний В. В. Особливості впровадження "власних" податків і зборів за ініціативи місцевої влади. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2018. Т. 23, Вип. 3. С. 164–167.

90. Письменний В. Субвенції у формуванні доходів місцевих бюджетів України Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. Вип. 1. С. 34–44.
91. Податкова реформа в США: все навпаки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/25/258493/>
92. Податковий кодекс України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9. – 3248 ст.
93. Полозенко Д.В., П'ятаченко Г.О., Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит України в державному бюджеті Росії в середині ХІХ – на початку ХХ століття / Д.В. Полозенко, Г.О. П'ятаченко, М.Д. Пасічний // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 111–120.
94. Премчанд А. Управление государственными расходами / Премчанд А. – Вашингтон : МВФ, 1994. – 280 с.
95. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України за станом на 28.12.2014 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 28.12.2014 № 80-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
96. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
97. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
98. Про державний внутрішній борг України: Закон України від 16.09.1992 р. № 2604-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 41. - Ст. 598.
99. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2014 рік : Наказ Міністерства фінансів України від 14 лютого 2014 року N 62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
100. Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік : Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2016 року № 478-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

101. Про результати аналізу внутрішніх і зовнішніх запозичень на фінансування Державного бюджету України. – Київ : Рахункова палата України, 2006. – Випуск 11.

102. Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України перед Національним банком України : закон України від 20 квітня 2000 року № 1697 – III.

103. Про тимчасовий порядок формування комерційними банками фонду страхування вкладів фізичних осіб : постанова правління НБУ від 30 серпня 1996 р. № 228.

104. Програма управління державним боргом на 2014 рік: Наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2014 № 62 [Електронний ресурс] : <http://www.minfin.gov.ua>

105. Проскуракова Ю.В. Бюджетный дефицит и его влияние на экономику / Ю.В. Проскуракова // Экономика, политика, идеология. – 1995. – № 9. – С.73-77.

106. Радіонов Ю. Д. Програмно-цільовий метод бюджетування: проблеми впровадження та перспективи розвитку. Економіка України. 2018. № 2. С. 21–38.

107. Рожко О.Д. Еволюція теоретичних концепцій державних фінансів / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 56-65.

108. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2014 р. № 385-р «Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

109. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 314-р «Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2016 рік» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>

110. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2011-2013 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 берез. 2011 р. № 170.

111. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с нем. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

112. Сова О.Ю. Сутність та види дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 20–24.
113. Сова О.Ю. Теоретико-методологічні аспекти дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». – Умань, 2010. – Частина 2. – С.132-135.
114. Степанова В.О. Фінансування дефіциту державного бюджету України / В.О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2(10). – С. 127-131.
115. Теорія фінансів [Текст]: підручник / [За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія.]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
116. Тимошенко М. Залізний пухир / М. Тимошенко, О. Шкарпова // Контракти. – 2008. – № 42. – С. 25.
117. Федосов В. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики / В. Федосов, Л. Гладченко // Финансовые риски. – 2009. – № 3. – С. 19-32.
118. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / [Гл. ред. Н.В. Гаретовский]. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т.3: Р-Я. – 511 с.
119. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]; под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
120. Фінанси: [навчальний посібник] / [В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй]. – [2-ге вид., стер.]. – К.: Знання, 2008. – 274 с.
121. Чугунов І.Я. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки / І.Я.Чугунов, М.Д.Пасічний // Вісник КНТЕУ.– 2016. –№ 5. – С. 5–18.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Схема дії ефекту витіснення в Україні

Додаток Б

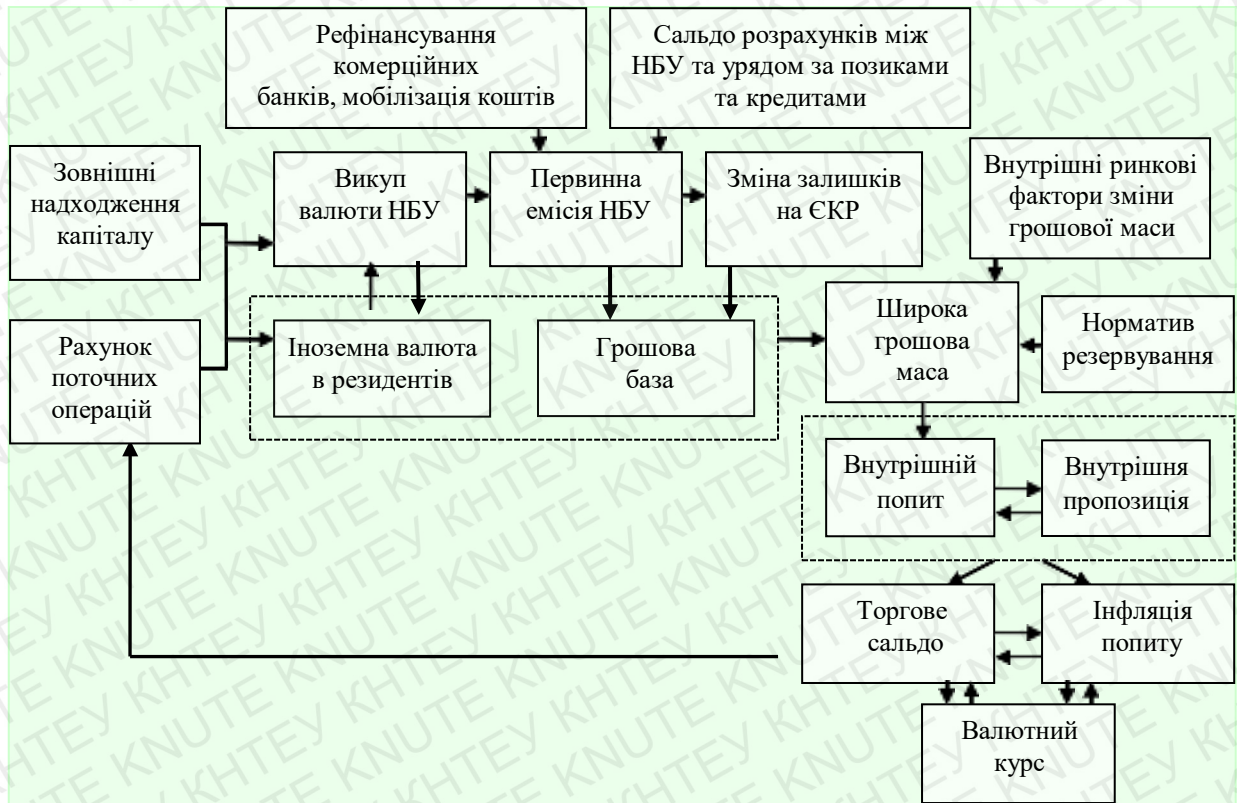
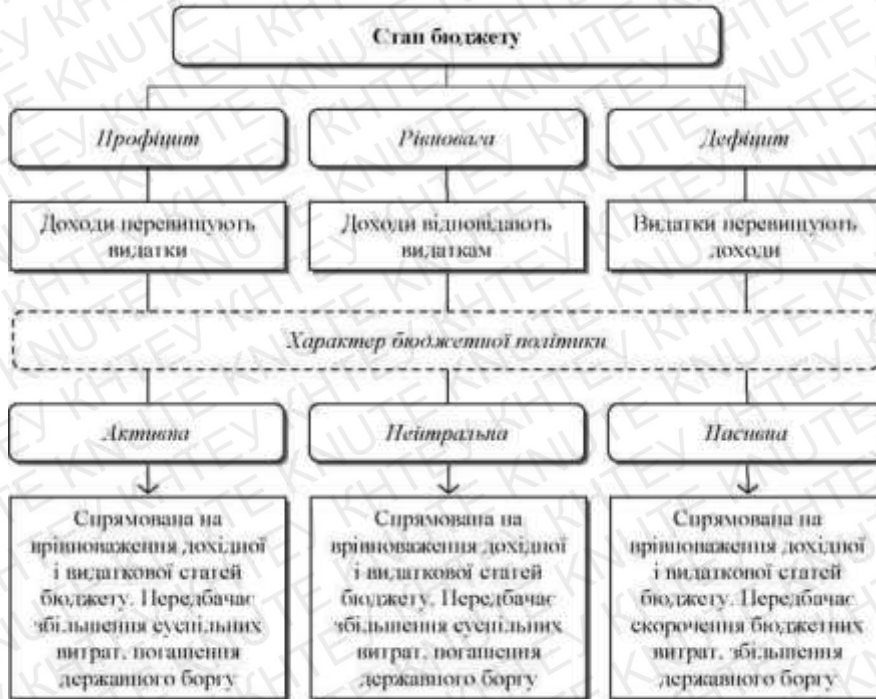

Рис. Б.1. Монетарні чинники інфляції попиту

Додаток В

Стан бюджету і характер його балансування

Додаток Ж

Рис. Ж.1. Складові механізму управління дефіцитом бюджету

Додаток 3

Чинники дефіциту бюджету

Додаток К

Таблиця К.1

Дефіцит(-) / профіцит (+) бюджетів України

	Зведений бюджет		Державний бюджет		Місцевий бюджет	
	млн грн	у % до ВВП (СНР'2008)	млн грн	у % до ВВП (СНР'2008)	млн грн	у % до ВВП (СНР'2008)
2000	969,3	0,55	697,3	0,40	272,0	0,15
2001	-593,4	-0,28	-680,7	-0,32	87,3	0,04
2002	1 635,3	0,70	1 119,4	0,48	516,0	0,22
2003	-506,7	-0,18	-1 043,1	-0,38	536,4	0,19
2004	-11 009,0	-3,08	-10 216,5	-2,86	-792,5	-0,22
2005	-7 806,3	-1,71	-7 945,7	-1,74	139,3	0,03
2006	-3 700,8	-0,65	-3 776,6	-0,67	75,8	0,01
2007	-7 701,7	-1,03	-9 842,9	-1,31	2 141,2	0,29
2008	-14 124,5	-1,43	-12 502,0	-1,26	-1 622,5	-0,16
2009	-37 258,1	-3,93	-35 517,2	-3,75	-1 740,9	-0,18
2010	-64 684,9	-5,77	-64 265,5	-5,73	-419,4	-0,04
2011	-23 057,9	-1,71	-23 557,6	-1,75	499,7	0,04
2012	-50 785,7	-3,48	-53 445,2	-3,66	2 659,5	0,18
2013	-63 590,3	-4,18	-64 706,7	-4,25	1 116,4	0,07
2014	-72 030,5	-4,54	-78 052,8	-4,92	6 022,3	0,38
2015	-30 898,2	-1,55	-45 167,5	-2,27	14 269,3	0,72
2016	-54 813,9	-2,30	-70 262,1	-2,95	15 448,2	0,65
2017	-42 125,7	-1,41	-47 882,1	-1,60	5 756,4	0,19
2018	-67 791,8	-1,90	-59 251,1	-1,66	-8 540,6	-0,24
2019	-84 316,4		-78 049,5	...	-6 266,9	

Додаток Л

Причинно-наслідкова діалектика бюджетних дефіцитів

Додаток М.

Рис. М.1 Механізм управління дефіцитом бюджету